

Кыргызстан элдеринин

Жомоктору

I китеп

УДК 821.51-93
ББК 84 Ки 7-4
К 97

Сүрөтчүсү Н. Жумакалиев.

К 97 **Кыргызстан элдеринин жомоктору.** I китеп: Мектеп жашындагы кенже балдар үчүн / Түз. ж-а котор. Ж. Жапиев. – Б.: Аркус бас., 2017. – 112 б., сүрөт.

ISBN 978-9967-9073-5-5

Бул китепке Кыргызстанда жашаган элдердин балдарга арналган элдик жомоктору топтолду. Жомоктордун дээрлик көбү кыргыз тилине биринчи жолу которулду. Ошондой эле мындай түзүлүштөгү жомок китеп Кыргызстандын тарыхында биринчи жолу жарык көрдү.

Китеп мектеп окуучуларына, ошондой эле жомок сүйүүчүлөргө арналат.

К 4803300100-17

УДК 821.51-93
ББК 84 Ки 7-4

ISBN 978-9967-9073-5-5

© Ж. Жапиев, 2017
© «Аркус басмасы» ЖЧК, 2017

ТҮЗҮҮЧҮДӨН

Адегенде сөз болгон деп айтылат. Ошол сөз менен кошо жомок жаралгандай элес калтырат. Ал экөө жашташ болуу керек. Анткени жомоктордун көбү «Илгери, илгери» деп башталып, угармандарды, окурмандарды илгерки окуялар менен тааныштырып, илгерки мезгил менен аяктайт. Адамдар илгерки окуяларды айтып бериш үчүн атайын жомокту ойлоп табышса керек.

Ырас, жомоктор кайсы бир мезгилдерде таланттуу адамдар тарабынан чыгарылып, анан ооздон оозго көчүп, айтылган сайын кооздолуп, кошумча-алымчалары менен айрым жаңы окуялар кошулуп, артыкбаш дегендери алынып, илгерки мезгилден биздин күндөргө чейин жетип отурат.

Жомок – жомок болуп жаралганы адамзаттын жүз миңдеген же андан да көп муунун тарбиялап келди. Жомоктун сыйкырына арбалбаган балдарды учуратуу кыйын: укмуштуу жомоктор, сыйкырдуу жомоктор, айбанаттар жөнүндөгү жомоктор, баатырдык жомоктор ... кийинки кездердеги фантастикалык жомоктор балдардын сүйгөн чыгармаларына айланды.

Ал эми айрым жомоктордун сюжети окшош болгондугу жомоктордо айтылган «илгерки, илгерки» мезгилдерден бери тигил же бул эл, адамдар бири менен бири тааныш болбосо да, алардын руханий байлыктарынын тааныштыгы сезилет. Адамдардын ой-кыялдары, максат-тилектери, жаркын үмүттөрү окшош болгондугун айгинелейт.

Жомоктун каарманы мейли адам, мейли айбан же мифтик каарман болсун, алар өздөрүнүн окуялары, жасаган иштери, айткан сөздөрү менен баланын ой-кыялына аябагандай чоң таасир этип, тарбиялык мааниси зор экендиги маалым. Баарынан да жомок балдардын сөз маданиятын өстүрүүдө эң мыкты курал болуп саналат. Сыйкырдуу, табышмактуу, кызыктуу окуялар менен кошо сөздүн сыйкырын, кереметин үйрөнүшөт. Жомок аркылуу өз эне тилинин байлыгын сезишет.

Кенже жаштагы балдарга арналган бул китепке Кыргызстанда жашаган ар улуттагы элдердин жомоктору топтолуп, «Кыргызстан элдеринин жомоктору» деген аталыш менен кыргыз тилинде алгачкы ирет жарык көрдү. Китепке кирген элдердин жомоктору алфавит тартибинде жайгаштырылды.

Эмесе, кымбаттуу балдар, силерди Кыргызстан мекени болгон ар улуттагы элдердин жомок саякатына чакырабыз. Саякатыңар байсалдуу болсун!

Жылкычы Жапиев

ОРГО ТҮШКӨН КАРЫШКЫР

Бир мергендин эшеги болуптур. Ал эшек аябай жалкоо экен, жумуш жасагысы келбей, талаага, токойго качып кетет. Бир жолу ошентип качканында токойдон карышкырга туш келет. Токойду аралап качып, карышкырдан кутулбасын сезгенде токойдун сыртына чыгат. Ары жактан аңчынын жырткычтарга ор казып жатканын көрөт.

Эшек корккондон күүлөнгөн бойдон ордон секирип кетет. Карышкыр чалынып калып, ордун ичине түшөт.

Эшек андан ары жүгүргөн бойдон кетет. Ордун ичиндеги карышкыр ырылдап, улуп, жонундагы жүнүн тиштегилен жулуп, жини кайнайт. Ушул кезде коёнек чуркап өтөт. Карышкыр аны сезип, кыңшылап:

– Менин татынакай иничегим, сен кандай сонунсуң, сулуусуң! Кулактарың узун, кооз, мултук куйругуңду ит тиштей албайт. Алдыңкы буттарың кыска, тоого чыкканга кыйынсың! Арткы буттарың узун болуп, тоодон ылдый күү менен түшүп кетесиң. Сен деген кайрымдуусуң, мени ордон чыгарып койсоң сенден эч нерсени аябайт элем!

– Жок! – деп коёнек кесе айтты. – Жок, жок! Сенин сөзүң – электин тешиги! Сага эч качан ишенбейм. Орго түшүп кеткениң сооп болуптур. Ошерде олтура бер! – деди да коёнек чуркап кетип калды.

Карышкыр ырылдап, улуп, жонундагы жүнүн жулуп, жини кайнайт. Ушул кезде түлкү жүгүрүп келаткан болот.

– Ой, менин эки көзүм, сулуу карындашым, токойдогу жан-жаныбарлардан сенден акылдуу эч ким жок. Сенин

куйругунда эле жүз амал бар... Мени ордон чыгарып алчы. Каалаганыңды аткарам.

– Ики... Сен эмне кылып бересиң? – деп түлкү кызыгып калды.

– Тоокторду, каздарды, күрптөрдү – каалаганыңды айылдан алып келип берем. Канышадай болуп, жатып алып жей бересиң жыргап.

– Сен качандан бери берешен болуп калгансың? Жок, мен тоокту да, казды да жегим келген жок... Олтурган жериңде олтура бер, тууганым! – деп түлкү куйругун булгактатып, жүгүрүп кетип калды.

Карышкыр ары-бери жулкунуп, ырылдап улуп, жаны жай албайт. Ошол кезде бая карышкырдан качып кутулуп кеткен эшек болучу. Токойдон адашып кетип, үйүн издеп, кулагын сереңдетип келаткан.

– Менин бир тууганым, – деди карышкыр ырылдап. – Сен кандай сулуусун! Кулактарың коёндукундай, туяктарың жылкыныкындай, куйругуң кудум эле буканыкындай! Беш бука көтөрө албаган жүктү жалгыз өзүң көтөрүп коёсун! Башың да бир сонун! Жан-жаныбарлардан сага акылы тең келер эч кими жок! Менин эки көзүм, мени бул ордон чыгарып койчу, эмне кааласаң бардыгын берем!

– Эмне бересиң? – деп эшек кызыгып калды.

– Тоодогу жайыттардын бардыгы меники, – деди карышкыр. – Сага эң мыктысын берем! Ал жакта чымын-чиркей, сайгактар жок, көк чөп менен тунук суу мол. Сен ал жакта эркин болосуң, сенин кожоюнуң ал жакка барчу жолду билбейт. Жүк ташыгандан жадаган жоксуңбу?

Аңкоо эшекке бул сөз жага бербей калды. Ал карышкыр менен эшек экөө элдешпес душман экенин унутуп койду. Анын ордун жээгине тизелеп туруп, башын төмөн салаңдатты. Карышкыр секрип келип, эшектин узун кулагын тиштеп калды.

Ооруганынан эшектин көзү караңгылай түштү. Чиренип туруп, карышкырды сыртка чыгарды.

– Кулагымды коё бер! – деп кыйкырды эшек ооруганына чыдабай.

Бирок андай болгон жок, карышкыр өзүнүн куткаргычын жара тартып, жеп салды.

Карды тойгондон кийин күнөстөп жатып, коңурук тартып, уйкуга кирди.

Ошол кезде аңчы казган оруна эмне түшүп калды экен деп карап келаткан. Анан уктап жаткан карышкырды көрүп, аны атып салып, терисин сыйрып, үйүнө кетти.

АБХАЗ ЭЛ ЖОМОКТОРУ

АБЫШКА ЖАНА КАРЫШКЫР

Бир кембагал абышка токойдон тобурчак терип жүргөн. Кабын толтуруп, оозун байлап, аркасына көтөрүп, үйүнө жөнөдү. Жолунан карышкырга жолукту.

– Кайрымдуу адам,– деди карышкыр ыйламсырап,– артыман аңчылар кууп келатат. Мени кабыңа катчы, куру койбой, сыйымды көрсөтөм. Эмне сураганыңды аткарам, куткарсаң болду. Бол, тезирээк!

Абышка карышкырга боор ооруп, кабындагы тобурчактарды жерге төгүп, карышкырды жашырып калды. Каптын оозун байлар менен аңчылар жетип келишти. Алар саламдашып:

– Бул жерден жырткыч айбанды көргөн жоксузбу? – деп сурашты.

– Азыр эле бир карышкыр чуркап өттү,– деди абышка. – Солго бурулуп, токойго киргендей болду...

Мергендер абышка көрсөткөн тарапка жөнөштү.

– Тигилер узап кетиштиби? – деп сурады каптагы карышкыр бир кезде.

– Узап кетишти, көрүнбөй калды,– деди абышка.

– Анда каптын оозун ачып, мени тезирээк чыгарчы,– деди карышкыр мээримдүү үн менен.

Абышка карышкырды сыртка чыгарды. Карышкыр жан-жактарын карап, мергендердин жок экенин көрүп:

– Эми абышка, сени жейм деди ырылдап.

– Кандайча жейсиң? – деди абышка түшүнбөй. – Мен сени ажалдан алып калсам, мени жейм дегениң кандай?

– Ал менин бөрүлүк абийрим! – деди карышкыр сыймык менен.

– Болуптур! Анчалык шашылба. Кел, жолдон кезиккендердин үчөөнөн мени жээр, жебесиңди сурайлы. Алар өмнө дешсе, ошону аткаралы.

Акыры абышканын айтканындай кылмак болушту.

Адегенде кабыргалары бирден саналып, сөөктөрү уркуйган арык жылкы жолукту. Тиги экөө учурашып, өздөрүнүн мелдешин айтышты.

Жылкы башын чайкап, бир аз ойлонуп турду да:

– Мен кожоюnumдун тилинен чыкпай, алымдын келишинче ак иштедим. Анан карып, арып, алдан тайганда ал мени короо-жайдан кууп чыкты... Абышка, сени карышкыр жегени туура. Мен ушундай деп ойлойм.

Экинчи болуп, илкип араң баскан, жүнү даакыланган, тиши жок, кынжыйган жолбун ит жолукту. Адегенде ит менен учурашып, анан өздөрүнүн мелдешин айтышты.

Ит уккандан кийин куйругун булгактатып, бир аз ойлонуп туруп кыңылдады:

– Мен бир нече жыл бою кожоюнумдун малын, короо-жайын кайтарып бердим. Карыганда кууп жиберди. Абышка, карышкырдын сени жегени туура!

Мындай жооптор карышкырды кубандырды. Экөө андан ары жолун улады.

Үчүнчү болуп түлкү кезикти. Ал өзү аңчылыктан үйүнө келаткан. Абышка менен карышкыр оболу учурашып, анан өздөрүнүн мүдөөсүн айтышты.

Түлкү адегенде ойлоно түшүп, анан күлүп койду.

– Мен силерге ишенбейм, жалган айтасыңар! – деди түлкү. – Сен, карышкыр, өзүң ушундай чоңсуң, тиштериң аркаят, куйругуң да жоон... Анан кантип ушул тырмактай, эски капка батмак элең?

Түлкүнүн минтип айтканы карышкырга жаккан жок. Анын ачуусу келди.

– Ачууланба,– деди түлкү карышкырды жоошутуп. – Капка кайра кирчи, кантип батканыңды көрөйүн.

Карышкыр капка кирди, бирок куйругу сыртта калды.

– Мен айтпадым беле, силерди жалганчы деп! Карышкыр, сенин куйругуң капка батпай, сыртта калбадыбы! – деди түлкү.

Карышкыр бүрүшүп, куйругун жыйып алды, абышка түлкүнүн амалын биле коюп, каптын оозун бууп салды.

– Эми каалашыңча сабай бер! Мындан кийин кимге кандай жакшылык кылууну унутпа,– деп түлкү абышкага кеңеш берип, өз жолун улады.

– Өмүр бою бөрүнүн абийрин унутпасмын! – деп абышка жоон таяк менен капты сабап кирди.

«Жакшылыкка жамандыктын аягы туюк» деген макал ушундан калган экен.

ЖОЛООЧУ МЕНЕН ДЫЙКАН

Атчан жолоочу айылды аралап өтүп баратып, жер айдап жаткан дыйкандын жанына келип, атынын оозун жыйып, абышка менен учурашты:

- Иш илгери болсун!
- Жолуң шыдыр болсун! – деп жооп берди дыйкан.
- Абышка, сен эртең менен эрте тура албасаң керек?
- Мен эрте эле тургам, андан эмне пайда.
- Сенин экилтигиң кандай? – деп сурады жолоочу.
- Экилтигим үчилтик болду,– деп жооп берди абышка.
- Назарың кандай?
- Аным жакындап кетти.

Бул табышмактуу суроолор менен жооптору кандайча чечилет? Көрсө, мындай экен:

Жолоочунун: «Абышка, сен эртең менен эрте тура албасаң керек» дегени: «Эгерде сен убагында үйлөнгөн болсоң азыр жерди сенин балдарың айдамак»,– дегени экен.

«Үйлөнөрүн убагында эле үйлөнгөм, балдарым өлүп калган»,– деп жооп бериптир дыйкан.

«Сенин экилигиң кандай?» – дегени: «Буттарың кубаттуу элеби?» – деп сураптыр.

«Колума таяк кармап, эки бутум үчөө болуп калган»,– деген жообу болуптур.

«Назарың кандай?» – деп абышканын көз кубатын сураптыр. Абышка болсо: «Көзүм начарлап, айланамды даана коро албай калдым»,– дегени экен.

АГА-ИНИ

Улгери ага-ини эки бир тууган жашаптыр. Кичүүсү кедей, улуусу бай экен. Агасы инисине каралашпай, өзүнө окшогон байлар менен гана катташып, мамиле түзөт.

Иниси агасына учурашканы үйүнө барып калганда, агасы досторун айтып, мактана берет.

– Туугандардан, атүгүл бир туугандан деле пайда жок. Менин досторум жөнүндө кеп бөлөк. Кокус башка кыйынчылык түшсө, ошол досторум гана жардамга келет,– дейт.

Бир жолу иниси агасынын сөзүнө таарынып кетип калганда аялы:

– Менин оюмча ининиң акылдуу, жакшы адам, сен аны бекер таарынтып койдуң,– деди.

– Баары бир досторума эч ким жетпейт,– деди күйөөсү көгөрүп.

– Кел, кимисинин пейли ак экенин сынайлы,– дейт аялы.

– Кантип сынайбыз? – деп сурайт күйөөсү.

– Бир эчкини союп, капка салып буууп, аны сен өлтүрүп алган киши деп коёбуз. Анан досторуң менен ининди чакырып, кандай кылабыз деп сурайбыз. Ошондо сага кимисинин ичи ак экенин билебиз.

– Макул,– деп күйөөсү түн ичинде досторуна жөнөдү.

Адегенде ал эң жакын көргөн досунукуна барып, үйүнүн эшигин такыдатты. Досу сыртка чыкканда капаланган үн менен:

– Мен байкоосуздан бир кишини өлтүрүп алдым, анын денесин каякка алып барарымды билбей сага келдим. Кандай жардам бересиң? – деди.

Досу катуу ооруп, эч жакка бара албай турганын айтып айтанды.

Экинчи досу аялы ооруп жатканын шылтоолоп, ал да баралбайм деди. Берки достору да балээсинен жалээси деген ой менен жаа бою качышты. Досторунан жолу болбогондон кийин ал инисинин үйүнө келди.

Агасынын айткандарын угуп, иниси кийинди да үн каптаган агасы менен ээрчишип, үйүнө келишти. Иниси үйгө кирип, капты жонуна көтөрүп, сыртка бет алды.

– Капты каякка алпарасың? – деп сурады жеңеси.

– Таң аткыча бир жерге ката турайын, – деди ал.

– Аны ордуна коюп кой, кереги тиет, – деп агасы инисине чындыкты айтты.

Анан эчкинин этин бышырышып, эки үй-бүлө той түшүрүштү. Ошол окуядан кийин агасы ак ниеттүү эмес досторунан кол үзүп, иниси менен бир туугандык мамиледе бири-бирине эриш-аркак болуп жашап калышыптыр.

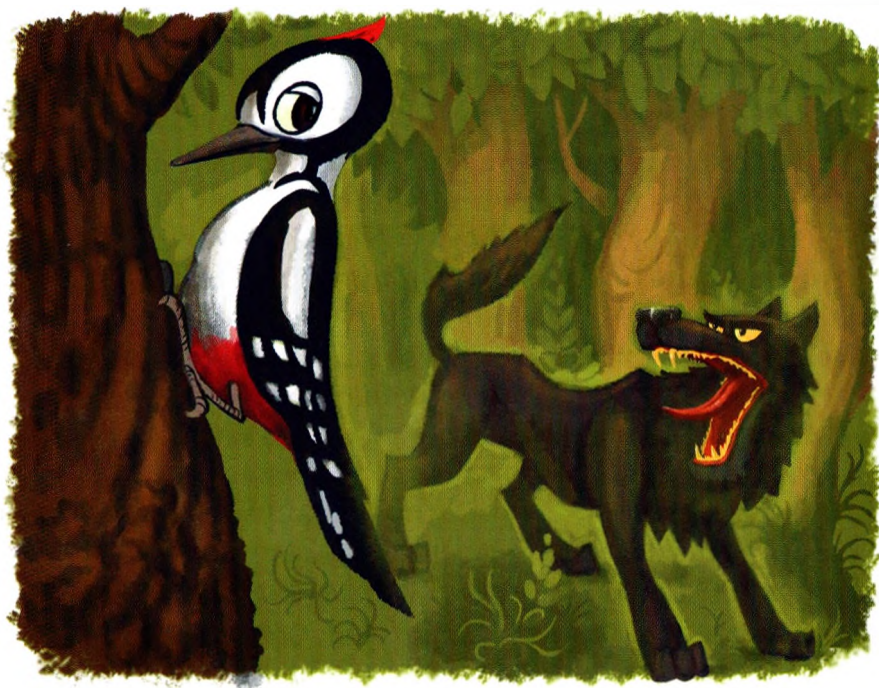
КАРЫШКЫР ЖАНА ТОҢКУЛДАК

Карышкыр кой короого кирип, бир козуну бөктөрүнүп алып, кайра токойго келет.

Аңгыча катуу чыккан бир үндү угуп, козуну таштап салып, андан ары качып жөнөйт. Көрсө, ал даракты чокулап жаткан тоңкулдак экен. Аны көрүп, карышкырдын жини келип:

– Эй, келесоо тоңкулдак, сен эч кимге пайдаң жок канаттуусуң! Өмүр бою дарактарды тынбай чокулайсың, бирок сен эч качан зергер боло албайсың! – дейт.

– Эй, келесоо бөрү! Өмүр бою кой-козуну ташып жүрсүң, бирок сен эч качан чабан боло айлбайсың! – деп жооп бериптир тоңкулдак.

АДЫГЕЙ ЭЛ ЖОМОКТОРУ

АЛТЫН БӨЛҮШТҮРҮҮ

Уч киши бир кумура толо алтын таап алышат. Алар кандайча бөлүштүрүүнү билбей коюшат.

– Биздин айылда абдан адилет бир карыя бар. Жүргүлө, ошого барып бөлдүрөлү,– деди бири.

Үчөө карыяга келип:

– Сен адилет адамсың, биздин алтыныбызды бөлүп бергиң,– деп өтүнүштү.

– Макул,– деди карыя,– бирок кандайча бөлүштүрөйүн, адилеттүүбү же кудай бөлүштүргөндөйбү?

– Кудай бөлүштүргөндөй бөлүштүр,– дешти тигилер.

Карыя кумураны жанына алып, алтынды бөлүштүрүп кирди. Бирине көп, экинчисине азыраак, үчүнчүсүнө өтө эле аз алтын берип койду. Тигилер:

– Сен туура эмес бөлүштүрдүң! – деп нааразы болушту.

– Эмне үчүн туура эмес? Мен өзүнөр айткандай бөлүштүрдүм. Кудай бирине көп, бирине аз, дагы бирине эчтеме бербей коёт да. Мен алтыныарды так ошондой бөлүштүрдүм,– деди карыя эки колунун алаканын жайып.

Ошондо берки үчөө кудайды туурап эмес, адилеттүү бөлүштүрүүсүн өтүнүштү. Карыя алтындарын кайрадан баарына теңдеп бөлүп бериптир.

КЕДЕЙ МЕНЕН КУДАЙ

Бир айылда кедей бар экен. Анын үйү, ырыстуу кийими, ашы да жок экен. Бир жолу бир аз тамак алып, айылдан чыгып, башы ооган жакка кетет. Бир жерге келгенде шам-шум этип алганы токтоп калат. Ошол кезде жанына бир киши келет.

– Тамагың таттуу болсун,– дейт

– Ыракмат,– дейт кедей.

– Сен эмне үчүн мага тамагыңан беришпейсиң? – деп сурады таң кала.

– Сен өзүң кимсиң? – деп сурады кедей.

– Мен кудаймын,– деди бейтааныш.

– Сен кудай болсоң, анда сени жаныма отургузбайм,– деди кедей. – Себеби кудай адамдарды бөлүп, кээ бирлерин бактылуу да, бай да кылат, кээ бирлерин бактысыз жана кедей кылат. Сен адилетсизсиң, ошондуктан тамагымдан бөлүшкөн жокмун.

Кедей анан ордуна туруп, жолун улады. Чарчаганча жүрө берди. Акыры эс алып, шам-шум этмей болду. Жаңы эле тамактанмак болгондо дагы бир киши келип калды.

– Тамагың даамдуу болсун, – деди ал.

– Ыракмат, – деди кедей.

– Сен эмне үчүн мага тамагыңан беришпейсиң? – деди бейтааныш.

– Сен өзүң кимсиң? – деп сурады кедей.

– Мен деген ажалмын, – дейт бейтааныш.

– Анда жаныма олтуруп, тамак же. Жанараак кудайга жолугуп, ага тамагыман беришкен жокмун, себеби ал

адилетсиз, адамдардын бирин бай, бирин кедей кылат. Сен адилеттүүсүң, сага адамдардын бардыгы бирдей, байлар да, кедейлер да өлөт. Кел, олтур,– деп кедей тамагынан бөлүштү.

– Азыр кайда баратасың? – деп сурады ажал.

Кедей каякка, эмне үчүн баратканын айтып берди.

– Андай болсо, кайра артка кайтып, айлыңа баргың,– деди ажал. – Силердин ханыңардын кызы катуу оору. Сен барып, кызыңды кеселинен айыктырам деп айткын да, оорудуунун жанына олтургун. Анан мен барамын. Эгерде кыз өлө турган болсо, анда мен анын баш жагында турам, жок, айыгып кете турган болсо, анда аяк жагында болом. Анан сен бир нерседен дары жасап, кызга бергин. Хан сага сый көргөзөт, ошентип байып кетесиң.

Кедей анын айткандарын жасады. Ал кайра үйүнө кайрылып келип, ханга барып, кызыңды кеселинен айыктырам деди. Кедейди оорулуу кызга алып келишип, жанына олтургузду. Аңгыча ажал келип, кыздын аяк жагына турду. Кедей кыздын туугандарына бир аз суу менен ун алып келгиле деди. Анын сууга унду чылап, кызга ичирди. Кыз ичер менен оңоло түштү. Кедей дагы берди эле, кыз ордунан өйдө болду. Үчүнчү жолу ичиргенде кыз куландан соо болуп, айыгып кетти.

Кызынын айыгып кеткенин көрүп, хан аябай сүйүндү.

– Каалаганыңды айткын, бардыгың аткарам,– деди хан кедейди алкап.

– Мага айылда жок мыкты үй салып бер, анын ичинде керектүүлөрдүн бардыгы болсун,– деди кедей.

Хан кедейдин сурагандарынын бардыгын аткарды. Ошентип кедей байып, жыргап-куунап жашап калыптыр.

БУЛБУЛ

Бир соодагер адам токойдон булбулду кармап алып, үйүнө алып келет. Анан алтындан капас жасатып, түркүн асыл таштар менен кооздотуп, булбулду ичине салып коёт. Аны багыш үчүн атайын кызматчы жалдайт.

Соодагердин багындагы түркүн гүлдөрдөн жыпар жыт буркурап турат. Бактын ортосунда жети фонтан атылган, көлмөсү бар. Соодагер булбул салынган капасты көлмөнүн катарына илдирип коюп, күн сайын кечкурун булбулга келип, ыракатка батчу экен. Булбул болсо кайгылуу күү чагып, сагынычын айтып сайрайт.

Соодагер куштун тилин түшүнгөн адамды таап, булбулдун эмне кайгысы бар экенин сурайт.

– Соодагер мырза,– дейт куштардын тилин билген адам,– булбул мекенин, уясын, эркиндикти сагыныптыр. Ал «Бироонун төрүндө султан болгуча, өз үйүндө ултан бол»,– деп ырдап жатат.

Булбул күн өткөн сайын начарлап баратканын байкайт соодагер. Анан капасты ачып, булбулду коё берет. Соодагер менен куштун тилин билген адам экөө ат минип, булбулдун соңунан жөнөшөт. Булбул тоолорду ашып, өздөрдөн өтүп, булактын көк кашка тунук суусунан ичип, анан көп жүрдүбү, аз жүрдүбү токойдогу бир дарактын башына кирип:

– Ай, мекеним ай! Кандай гана сонунсуң! – деп кыйкырып жиберди.

Андан соң бутактан бутакка, дарактан даракка секирип, шайыр күүсүн чалды.

– Кызык,– деди булбулду карап турган соодагер,– мени аны гүлдөрдүн арасына алтын капаска коюп бактым эле, ага ушул дарактын коңулу жагат турбайбы.

– Соодагер мырза,– деди куштардын тилин билген адам,– буга таң калып кереги жок. Ар кимге мекени, атын астанасы кымбат. Бул жерде булбул эркин жүрөт. Эркиндик бардыгынан кымбат.

КАРКЫРА МЕНЕН БАКАНЫН ДОСТОШКОНУ

Бир курдай каркыра сазга келип суу ичет. Саздан бака чыга калып:

– Каркыра, кел экөөбүз дос бололу, – дейт.

– Биздин достугубуздан эчтеме чыкпайт го деп чочуым, – деди каркыра.

– Эмне үчүн антип ойлойсуң? – деп сурады бака.

– Анткени сен суу астында жашайсың, мен болсом буттардын үстүндө учуп жүрөм. Мен сага конокко келе албайм, сууга тумчугуп калам, сен да мага бара албайсың, канатың жок учканга, – деди каркыра.

– Сен кээде сазга келип турасың, мен тышка чыгам, ошентип жолугуп турабыз, – деди бака.

Каркыра макул болду. Экөө достошту. Кээде сазга келип, бака менен сүйлөшүп кетет. Арадан бир топ мезгил өттү. Бир жолку жолугушууда экөө көпкө сүйлөшүп отурушту.

– Каркыра досум, – деди бир кезде бака, – мен ушул саздан болок эч нерсе көргөн жокмун. Сен асманда көкөлөп үчүп, көп нерселерди көрөсүң. Мени кошуп алып, кызык нерселерди көрсөтүп келбейсиңби?

– Бака досум, сен кантип учмак элең канаттарың жок болсо, – деп каркыра таң калды.

– Канатым жок болсо эмне экен? Мени үстүңө, канаттарыңдын ортосуна олтургузуп аласың, мен сени бекем кармап алам.

Каркыра канчалык каршы болсо да, бака айтканын бербеди. Акыры каркыра макул болуп, баканы жонуна олтургузуп, жаңыдан эле көтөрүлгөндө бака кармана албай, томон кулады. Дагы жакшы, сууга түштү. Жаракат алганы менен тирүү калды.

Каркыра томон түшүп, сазга келип:

– Мен сага мурда эле айтпадым беле, биздин достугубуз-
дан эчтеме чыкпайт деп. Ошондуктан: «Тең эмес достуктун
чыры көп болот» деген сөз бекер айтылбаптыр да деп көк-
кө учуп кеткен экен.

КӨГҮЧКӨН КАНТИП УЯ САЛГАНДЫ ҮЙРӨНДҮ

Көгүчкөн уя салганды билчү эмес, үйрөнгөнү боз таркылдакка барды. Боз таркылдак уяны келиштире салчу. Көгүчкөн учуп келгенде боз таркылдак уясын жаңыдан сала баштаган.

Көгүчкөн адегенде кунт коюп карап турган, уянын негизи бүтүп, жан жактары көтөрүлө баштаганда тажап кетти. Үй салганды үйрөнүп алдым деп ойлоп:

– Билем! Билем! – деп кыйкырды да, канат кагып учуп кетти. Беркиге ырыкмат да айткан жок.

Эртеси көгүчкөн өзүнчө уя салмай болду. Уянын түбүн жасап, андан аркысын билбей койду. Көгүчкөн кайрадан боз таркылдакка учуп барып, үйдү кантип салышты көргөзүп койчу деп өтүндү.

– Сен билемин деп мактанбадың беле, эми барып өзүң сала бер, – деди.

Ошентип көгүчкөндүн үйү алгиче ошол бойдон турат. Бирок көгүчкөн кээ-кээде:

– Билем! Билем! – деп кыйкыра берет.

Чынында үй салганды билбейт!

МЫШЫК ЖАНА ЖЕТИ ШАМ

Бир заманда бай соодагер жашаптыр. Анан бөлөк өлкөгө барып, соода жасоону ойлоп, ар түрдүү көп товардарды алат. Аялы менен коштошуп, сапарга чыгат. Бир кыяматтан бир өлкөгө өтүп, акыры бир шаарга келип, көрбөй сарайга токтойт. Ал эми бул шаарда чет элден келген соодагерлер шахка келип, жакшы белек берүү салты

бар болучу. Андан соң шах соодагерди чакырып, аны менен нарда ойной турган.

Ошентип соодагер кымбат балуу товарларынан белек алып, шахтын сарайына келди. Шах соодагерге мышыгы бар экенин, ал мышык кеч киргенден таң аткыча куйругунда жанган жети шамды өчүрбөй олтура аларын айтты. Анан экөө нарда ойношуп, мышык кыймылдабай, куйругундагы жети шамды таң аткыча өчүрбөсө, анда соодагердин товарларын, акчаларынын бардыгын шах алып, өзүн зынданга олтургузат. Эгерде мышык таң аткыча чыдабай, шамды өчүрүп алса, анда шахтын бардык мүлкүн, тактысын соодагер алып, шахтын өзүн зынданга олтургузат. Соодагер айласыздан бул шартка макул болот.

Шах чакырап замат мышык жүгүрүп келип, куйругун түрүп, тигилердин бет маңдайына олтурду. Шах мышыктын куйругуна жети шамды койдуруп, өзү нарда ойноп баштады. Экөө үч күн, үч түн ойношту, бул мезгилде мышык бир да былк этип койгон жок. Соодагер чарчап, акыры жеңилдим деди. Сараң жана катаал шах соодагердин колун таңдырып, өзүн зынданга таштатып, товарларын, акчасын бүт алып койду.

Соодагердин кызматчысы үйүнө кайтып келип, болгон окуяны соодагердин аялына айтты. Аял бир нече чычканды кармагып, саңдыкка салдырды. Анан эркекче кийинип, жанына кызматчыларын алып, сапарга чыкты. Күйөөсү зынданда жаткан шаарга жетип, кымбат баалуу белектерин алып, шахка жөнөдү. Ал эми чычкан салынган саңдыкты кызматчыларына берип, шах менен нарда ойногон бөлмөгө кез-кези менен коё берип турасыңар деди.

Шах соодагердин аялынан белектерди алып, алиги шартын айтып, экөө нарда ойномой болду. Шах мышыгын чакырды эле, анысы жүгүрүп келип, куйругун түрүп, маңдайына олтуруп калды. Анан анын куйругуна жети шамды

койдуруп, экөө нарда ойноп киришти. Бир аздан соң кызматчылары сандыктан бир нече чычканды коё беришти.

Мышык чычкандарды көрүп, ордунан обдулмакчы болду эле, шах мышыкты жаман көзү менен карап койгондо, ал кайра тынч олтуруп калды. Дагы аздан соң кызматчылар дагы бир нече чычканды коё беришти. Бул жолу мышык чыдай албай, чычкандарга секирди эле, шамдар жерге кулап түшүп, мышык чычкандардын бирин калтырбай кармап алды.

Макулдашылган белги боюнча соодагердин аялынын кызматчылары бөлмөгө киришип, шахтын колун байлашып, зынданга салышты да, соодагерди бошотуп алышты.

Ошентип соодагердин аялы амал менен күйөөсүн бошотуп, элди катаал шахтын бийлигинен куткарган экен.

АЛТЫН АЛМА

Улгери бир падыша туш-тушка жарчыларды жиберип:

– Ким падыша ишенбей турган калпты айтса, ал падышанын колунан алтын алма алат,– деп жар салат.

Муну уккан княздар, байлар, соодагерлер, ак сөөк мырзалар келишет. Бирок алардын айткан калптарын падыша жактырбайт. Чоң үмүт менен келгендер кайра шылкыйып кетишет.

Бир күнү падышанын алдына чоң кумура көтөргөн кедей адам келет.

– Сага эмне керек? – дейт падыша тигини жактырбай.

– Таксыр, мен баягы бир кумура алтын карызымды алганы келдим. Ошону берсеңиз экен,– дейт.

– Калп айтпа, мен сага качан карыз элем? – дейт падыша ордунан обдула калып.

– Менин айтканым калп болсо, анда алтын алманы бериңиз,– дейт кедей.

Падыша бул кедейдин митаамдык кылганын сезе коюп, эптеп бир жооп таап кутулмак болот.

– Ооба, сен калп эмес, чындыкты айттың,– дейт.

– Анда карызыңыздан кутулуңуз.

Падышанын айласы кетип, акырында алтын алманы кедейге берген экен.

ПАПАХ ТИККИЧ

Койдун терисин көтөрүп алып, бир адам папах тиккичке келет да:

- Ушундан мага баш кийим тигип бересизби? – дейт.
- Макул, тигип берейин, – дейт берки.

Тиги адам кетип баратып: «Менин терим чоң, эки папах тиксе да болор», – деп ойлойт да, кайра кайрылып келип:

- Уста аке, терим чоң, экини тигип бересизби? – деп сурады.

- Макул, тигип берейин, – дейт уста.
- Ыракмат, – деп кетип баратып, дагы кайра келип:
- Үчтү тиксе болобу? – деп сурады.
- Эмне үчүн болбосун, төрттү тиксе да болот, – деди уста.
- Бештичи?
- Бешти да тиксе болот.
- Анда бешти тигип бер.

Алгачкы адам кетип баратып, жарым жолдон кайра кайрылды.

- Алтыны тиксе болобу?

- Болот.
- Жетиничи? Сегиздичи?
- Болот, эмнеге болбосун, бир жумадан кийин алып кетиңиз,– деп жооп берди уста.
- Анда сегизди тигип бериңиз,– деп кубанган бойдон жолго түштү.
- Бир жума өтүп, алиги адам келди.
- Бул мырзанын папахтарын алып келчи,– деди уста шакиртине.
- Шакирти барып, кичинекей сегиз папахты көтөрүп келди. Алар кишиге эмес, алмага да бата турган эмес.
- Булар эмне? – деп сурады устадан.
- Алар өзүңүз тиктирген папахтар,– деп жооп берди уста.
- А эмне үчүн мынчалык кичекей?
- Аны өзүңүз ойлонуңуз,– деди уста.
- Алиги адам сегиз папахты көтөрүп баратып: «Эмне үчүн булар кичекей болуп калган?» – деп ойлоно берди.

КОРОЗ ЖӨНҮНДӨ

Бир күнү короз үйдүн чатырына чыгып, бүткүл дүйнөнү көргүсү келет. Ал мойнун созуп, башын тияк-биякка буруп карады, бирок бет алдындагы тоодон аркы жагы көрүнбөдү.

– Дөбөт бай, тоонун ары жагында эмне бар экенин билесиңби? – деп сурады короз дубалдын түбүндө жаткан иттен.

– Билбейм,– деп жооп берди ит.

– Биз ушинтип жүрө берсек эч нерсе көрбөйбүз. Жүрү, дүйнөнү кыдырабыз.

Дөбөт макул болду. Анан экөө сапарга чыкты. Жүрүп, жүрүп отуруп, токойго жетишти. Күн батып, күүгүм

кирди. Дөбөт бадалдын түбүнө, короз дарактын бутагына жайгашты. Таң атканда короз: «Ку-ка-ре-ку!» – деп кыйкырды.

Аны түлкү угуп: «Баракелде, короздун үнү чыгат. Бир жакшы тоёт экенмин да»,– деп ойлоду да, корозду көздөй жүтүрдү.

– Саламатсыңбы, короз-жан! Таң атпай аякта эмне кылып жүрөсүң? – деди.

– Саякаттап жүрөбүз дүйнө кыдырып,– деп жооп узатты короз.

– Оу, мыкты экен! Дүйнө кыдырган сонун да! Бирок менин досум жок, сен мага дос болосуңбу, чогуу кыдыралы,– деди түлкү жойпуланып.

– Мен макулмун,– деди короз. – Бирок шеригимден сурашып. Бир азга токтой тур.

– Ал шеригиң каерде?

– Тиги бадалдын түбүндө.

– Жакшы болбодубу, сааркы тамагым бар эле, эми түшкү тамагым да табылды. Эми эки короздуу болдум»,– деп ойлоду түлкү. Анан бадалга жетип барды. Бадалдан итти көрүп, буту үзүлгүчө качып жөнөдү.

– Эй, түлкү-жан! Шашпа, чогуу жөнөйлү. Дос деген үшүндөй болмок беле?! – деп короз бутактан төмөн түшүп калып түлкүгө кыйкырган экен.

ТАБЫЛГАН ТАКА

Бир курдай дыйкан талаадан аттын төрт такасын таап алат. Ал дүйнөнү түтөл жыйнап алгансып түбүндү. Үйүнө жүтүрүп келип:

– Сүйүнчү, төрт така таап алдым, эми бир ат сатып алганым калды. Анда жумушка күндө атчан барам,– деди.

– Анда сонун болбойбу,– деп аялы кошо сүйүндү.
– Анда мен да атты минип алып, атамдыкына барып турам.

Күйөөсүнүн ачуусу келип, бакылдап коё берди:

– Сен куруп кал! Атаңдын үйүнө ат минип баргыдай жумуштан чарчап аттың беле? Жөн койсо мунун кылыгын карасаң!

– Эмне кылсам өзүм билем. Баары бир атамдын үйүнө ат минип барам! – деди аялы айтканынан кайтпай.

– Эй, эмне деп атасың?! Атты бербейм, өзүм жумушка минип барамын! – деп күйөөсү ого бетер ачууланып, анан экөө уруша кетишти.

УЗУН САРЫ

Улгери бир эрди-катын жашаптыр. Экөөнүн мүнөздөрү эки башка экен. Эри аялын келесоо деп, аялы күйөөсүн макоо дечү экен. Бир жолу күйөөсү үйүнө эки пуд күрүч, бир чоң челек май алып келет. Аны көрүп аялы жинденип:

– Макоосуң десе арданысың! Мынча күрүч менен майды эмне кыласың, атаңа аш же балаңа той бересиңби? – деп айкырып чыгат.

– Кайсы аш, кайсы тойду айтасың? Эмне деп былжырап жатасың? Алгын да катып койгун, бул узун сарыга.

Аны укканда аялы унчукпай калып, катып койду. Арадан бир нече күн өттү. Бирок Узун сары келген жок. Бир күнү терезеден сыртты карап олтурса бою узун сары адам бир нерсеге шашылгандай, антаңдап келатканын көрөт.

– Эй, агатай! – деп кыйкырат аял терезеден. – Токтой турсаңыз!

Тиги адам токтоп калат.

– Узун сары деген киши сизби? – деп сурайт аял.

Алиги адам бул аялдын мээси тескери айланып калганына шекшип: «Менмин деп коёюн да эмне болор экен» деп ойлойт.

– Ооба, карындашым, менмин,– дейт.

– Качантан бери күрүчүң менен майыңды кайтарып олтурам. Бизди эмне, жалдап алдың беле! Уятың барбы?!

– Карындашым, өтө эле ачууңду келтирбе. Мен силердин үйүнөрдү издеп таппай жүрбөдүмбү,– дейт актанып.

– Алып кеткин! – дейт аял жинденип.

Тиги киши үйгө кирип, күрүч менен майды алып, тездеп кетип калат. Бир аздан соң үй ээси келет.

– Узун сарыны чакырып, күрүчү менен майын колуна карматтым! – деди аялы.

– Кайсы Узун сары? Кайсы күрүч менен майды айтып жатасың? – деди күйөөсү таң калып.

– Баягы күрүч менен майды айтам! Биздин үйдү таппай көчөдө кетип баратыптыр, чакырдым да, жонуна салып бердим. Артын карабай, жүгүргөн бойдон кетти!

– Эй, үйүң күйгүр келесоо! Ошон үчүн сени келесоо дейм да! Кайсы тарапка кетти?

– Тээ тиги жакка,– деп аялы колун шилтеп көргөздү.

Күйөөсү атына минип, Узун сарыны издеп жөнөдү. Узун сары бир кезде артын караса, атчан бирөө келатканын көрүп, алиги аялдын күйөөсү экенин шекшийт. Жонундагы жүктү ката коёт. Аңгыча атчан жете келип:

– Салам! – деп учурашат.

– Салам! Салам!

– Ушул жол менен бирөөлөр өттүбү? – деп сурады.

– Өттү, жонуна көтөргөн күрүч менен майы бар экен.

– Мен ошону издеп жүрөм. Өткөнүнө көп болдубу?

– Бир топ болду.

– Ат менен куусам жетемби? – деп сурады.

– Жетпейсиң. Ат төрт буту менен «бир-эки-үч-төрт» дегиче ал эки буту менен «бир-эки» деп кетип калат.

– Анда эмне кылам?

– Ошону билбейсиңби? Атыңды мага таштап коюп, өзүңдүн эки бутуң менен жүгүрсөң жетип аласың,– деди Узун сары.

Тиги аттан түшүп, жөө жүгүрүп кетти. Ал көрүнбөй калганда Узун сары күрүч менен майды атка артып, өзү минип, жолун улады.

Ал эми тиги болсо, жүгүрүп, жете албай койду. Анан артына кайрылып келсе, аты да, алиги киши да жок.

Үйүнө келип, чатак кайра башталды: күйөөсү күрүч менен майды айтат, аялы атты жоготконун айтат.

Экөөнүн ушул кезге чейин урушу бүтпөйт. Күйөөсү аялын келесоо дейт, аялы эрин макоо дейт. Ал эми Узун сары болсо экөөнүн урушун угуп, мыйыгынан күлүп коёт.

АФГАН ЭЛ ЖОМОКТОРУ

ПАДЫША МЕНЕН АЛИ МУХАММАД

Бир курдай падыша жанына эч кимди кошпой шаарга чыгат. Алдынан сөзмөр, шайыр, амалкөй Али Мухаммед жолугат.

Падыша аны токтотуп:

– Айтчы, силердин өлкөнүн падышасы катаалбы? – деп сурайт.

– Катаал деген сөз андан айланып кетсин, ал деген жырткыч.

– Сен мени тааныйсыңбы? – деп сурады падыша.

– Чет элден келсең сени кайдан таанымак элем? – деди Мухаммед.

Падыша мыйыгынан жылмайып койду да:

– Анда угуп тур, кембагал. Сен падыша менен сүйлөшүп турасың. Сен мага тил тийгиздиң! – деди.

– Кордүңбү,– деди Мухаммед эчтеме болбогондой,– бер жерден мени келесоо дешпейт да: эч кимди тааныбайм, түгүл өзүмдүн падышамды да тааныган жокмун, ал канчалык катаал болгону менен мага окшогон келесоолордун башын албайт.

– Сенин айткандарыңдын бардыгы туура, чын. Мынчалык туура айтып жаткандан кийин сени келесоо дегенге ким ишенсин. Сен калп эле амалданып жатасың. Сенин бул калпың үчүн башыңды алып салган катаалдык эмес, акыйкагтык болот!

Бирок Али Мухаммед алдырган жок:

– Урматуу падышам, мен сени менен талашпайм, бирок сен өзүң менен өзүң талашып жатасың: адегенде мени туура айттың дедиң, анан менин келесоо экениме ишенгениң жок. Бирок келесоодон башка бирөө падышага чындыкты айтмак беле? – деген экен.

ПАДЫША ЖАНА ТЕМИР УСТА

Бир курдай падыша темир устаны чакырып:
– Бизге алтындан соот жасагың, уккан, көргөн падышалардын ичтери күйсүн,– деди.

Уста кеткенден кийин увазири келип:

– Азирети падыша, мындай сооттор болгон эмес, болбойт жана кереги жок. Душмандардын канжарлары болоттон жасалса, алтын соот чыдамак беле? Андан калса, кымбатка да түшөт.

– Падыша болуу кандай кыйын! Ал деле жөнөкөй адамдардай жаңылышат. Бирок жаңылыштыгын мойнуна алуу өтө кыйын,– деди падыша.

– Падышанын каталарын букаралары толөгөнү менен жууп кетет,– деп жоошутту увазири. – Уста соотту алып келгенде аны сынап көргүн...

Уста алтын соотту алып келгенде падыша аларды жерге жайып, анан болот кылычы менен чапканда соот тең бөлүнүп калды.

– Саткынчы! Акмак! Бир чапкандан чыкпаган соотуң үчүн да акы алгың бар! Жогол, көзүмө көрүнбөй!

Уста үн катпастан үйүнө кетти.

– Падыша бизди оңдурбай салды,– деди ал кызына келип. – Соотко көп алтын кетти, аны жасаган эмгегимчи, ченеп болбойт!..

Кызы атасына кайрат берип:

– Ата, соотту кайра оңдоп койчу, падышага өзүм алпарам, – деди.

Атасы соотту оңдоп бергенден соң кызы аны кийип, падышага келди.

– Мына, соот, – деди кыз. – Эми сынап көрчү...

Падыша сооттун акысын төлөбөй, соотту, соот кийип турган кызды бөлө чаап салгысы келди, бирок элге сөз болуудан чочулап, колун көтөрө албады. Анан айласыздан сооттун баасын төлөп берген экен.

ЖАЛКОО КЫЗ

Улгери чоң энеси менен небере кыз жашаптыр. Чоң энеси карып, иштей албай калат. Небереси болсо жанда жок жалкоо экен. Жыл өткөн сайын чоң эне алдан-күчтөн тайый берет. Жаз келгенде «Кышка тамак-ашын камдап, эл эгин сээп жатат»,– деп ойлоп, аны небересине айтат.

– Ой, чоң эне, кереги жок,– деди небереси чок баскандай түйүлүп. – Сен карып калдың, күздө өлөсүң. Анан жакшы адамга туш келип, мени кыз кылып багып алат. Тамак-аш камдап, убара тартып эмне кыласың!

Ошо бойдон алар эгин себишкен жок.

Күркүрөгөн күз келди. Эл аңыздан эгиндерин жыйышты. Кемпир өлгөн жок, кызды эч ким багып албады. Экөө тең ачка боло баштады.

Бир күнү кошунасы баш багып калып, чоң энеси менен небересинин жегенге эчтемеси жок экенин көрүп:

– Биздикине келип, аз болсо да таруу алсаңар болбойт беле,– деп кетип калды. Чоң энеси небересине:

– Кошунаныкына барып таруу алып келсең боло,– деди. Анда небереси:

– Ой, чоң эне, кереги жок! Таруусу көгөрүп калса керек,– деди.

Кышы менен экөө ачка болуп, аз жерден өлбөй калышты. Жаз келер менен небереси талаага жумушка чыкты.

– Эмне кыласың убара болуп,– деп кошуналары күлдү. – Чоң энең карып калды, көпкө барбайт. Сени жакшы адамдар багып алышат. Сага нандын кереги эмне?

– Жок,– деди небере. – Мен эми түшүндүм. Кары адамдардын: «Жайында жайлоого барардан мурда жериңди айдап, эгиниңди эгип ал» дегендери бекер сөз эмес экен.

КАЙРЫМДУУ КОЁН

Майрам күнү ата-энеси кичинекей баласын конокторду чакырганга жөнөттү. «Баланча таякеңди, түкүнчө чоң атаңды, жездеңди...». Алар көп адамдардын аттарын айтышты, алардын бардыгын эстеп калуу кыйын болучу.

Бала сыртка чуркап чыгары менен айткан адамдарды унутуп салды. Кайра үйгө кайрылып сурагысы келбеди. «Көчөнүн башынан түшүп чакыра берейин, арасында ата-энем айткан кишилер да болот да» деп ойлоду. Анан айылды көчөсүнүн эки тарабын жана бир чолок көчөнү чакырып салды. Чакырылгандардын бардыгы ыракмат айтып, келебиз дешти.

Бир кезде айыл агылып келе баштады. Буларды көрүп, үй ээлери кабатыр болушту.

– Эл аябай көбөйүп кетти го, тамакты кантип жеткиребиз,– дешти.

Бала кимди чакырганды унутуп коюп, айылды бүт чакырганын айтты.

Коноктор күтүп олтуруп калышты. Үй ээлери болгон бүткөн тамак-аштарынын бардыгын коюшту, бирок ал да аз болуп калды.

– Өзүң жасаган ишти өзүң тууралагын эми,– дешти эне-атасы балага.

Эне-атасына мынчалык түйшүк алып келгени үчүн бала ыйлап жиберди. Ыйлаган бойдон үйдөн чыгып, токойду көздөй жүгүрдү. Токойго жетип, бир эски дүмүрдүн үстөнө олтуруп алып капага батты.

Бир кезде эски досу боз коёндун келе жатканын көрдү. Бул коёнду бөжөк кезинде бала таап алып, багып, чоңойгондон кийин токойго коё берген. Коён жүгүрүп келип, баланын бут алдына келип олтурду.

Бала болгон окуяны коёңго айтып берди. Коён баланын арманын уккан соң узун кулактарын кыймылдатып, эки арткы буту менен тик туруп, баланын эки колун кармап:

– Досум, көп капаланба. Үйүңө бара бер, бардыгы ордунда болот,– деди да жүгүрүп токойго ирип кетти.

Бала коёндун айткандарын угуп, үйүнө келди. Ал жакта коноктор үйдө болгондордун бардыгын ичип-жеп кетпей олтурушуптур. Айрымдар атайын чакырышып, берген тамагыңар ушубу деп таарынышты. Кээ бирөөлөр ачык эле урушуп киришти:

– Тамагыңар жок болгондон кийин чакырбай эле койбойсуңарбы!

Ошол кезде кимдир бири терезеден сыртты карап, чочулап, беркилерди да чакырды. Адеп көргөндөр чочулашты, андан соң көргөндөрүнө таң калышты. Көчөгө айбандар батпай, алардын ар бири үйгө бирдемелерди көтөрүп алышыптыр.

Аюулар челектерге бал тоголотуп келатат, карышкырлар эт, маралдар мүйүздөрүнө сүт куюлган чакаларды илип, сары чычкандар менен суурлар баштыктарга буудай салып, тыйын чычкандар менен коёндор ар түрдүү жемиштер менен жаңгак салынган себеттерди, түлкүлөр тоок менен каздарды көтөрүп алып келатышыптыр. Буларды баланын токойдогу коён досу айбандардан суранып жиберген болучу. Ал айбандарга бала аны бөжөк кезинен багып чоңойтуп, анан эркин коё бергенин айтып берген.

Айбандардын бардыгы ташып келгендерин тизип, анан бардыгы кайра токойго кетип калышты. Коноктор буга аябай таң калышты.

Баланын атасы менен апасы сүйүнгөндөн эмне кыларын билбей калышты. Баарынан көп бала кубанды. Үй ээлери келгендерди үч күн, үч түн коноктоду. Коноктор ичип-жеп кеткенден кийин да үйүндө толтура тамак-аш калды.

Багып, өстүрүп, анан эркин коё берген жакшылыгы үчүн коён да балага жакшылыгын аяган жок. Коён абдан кайрымдуу эле.

САРБАЙ

Улгери бир карыган кемпир-чал жашаптыр. Алардын баласы жок экен. Түктүүдөн Сарбай деген жалгыз ити болуптур. Ит келишимдүү болгондуктан, аны жакшы көрүшчү. Анан бир күнү кемпир-чалдын баласы төрөлөт.

Ошондон кийин Сарбайдын турмушу таптакыр өзгөрдү. Ээлери ага мурдагыдай көңүл бурбай, тамакты да убагында бербей, ит арыктап кетти.

Бир күнү Сарбай токойго барып, аерден эски таанышы карышкырга жолугуп калат.

– Сарбай досум, сага эмне болгон? Эмнеге кабагың бүркөө? – деп карышкыр иттин кебетесин көрүп таң калды.

– Мурда ээлеримдин сүймөнчүлүгү жалгыз мен элем. Кийин баласы төрөлүп, мага мурдагыдай мамиле болбой калды. Турмушум оордоп кетти,– деди арманын айтып.

– Сарбай, капага чөкпө,– деди карышкыр кайрат айтып. – Жай келгенде алар эгин оргону кеткенде баласын уурдап кетем, анан кайра сени карап калышат.

Сарбай ойлонуп, жайды күтүп калды.

Акыры жай да келди. Күн ысып кетти. Эгин бышканда кемпир-чал баланы өздөрү менен кошпо алып, эгиндерин оруп киришти. Бала арабада уктап, Сарбай арабанын жанында жаткан.

Бир кезде карышкыр жашынып келип, баланы уурдап кетти. Бала ойгонуп, ыйлап жиберди, Сарбайдын балага

боору ачып, арсылдап үрүп, карышкырдын артынан чуркады.

Кемпир-чал бир топ ыраакта иштеп атышкан, бирок Сарбайдын үргөнүн угуп чуркап келишсе, арабада бала жок.

Экөө бакырып-өкүрүп ыйлашты. Ал кезде Сарбай карышкырды кууп жетип, баланы кайра алып келди. Экөө аябай сүйүнүштү. Ошондон кийин Сарбайга жакшы тамактарды берип, иттин турмушу мурдагысынан да жакшы болду.

КҮРӨҢ УЙ

Илгери-илгери эрди-катын жашаган экен. Алардын бир уулу, бир кызы болуптур. Бир күнү балдардын энеси өлүп калат. Балдар энесиз калышат. Атасы бөлөккө үйлөнөт. Өгөй эненин балдар менен иши болбойт.

Балдардын энесинен калган күрөң ую бар болучу. Алар медреседеги окуудан кайтканда күн сайын уйга келип, апасы сыяктуу эркелеше турган. Курсактары ачканда уйдун эмчегин эмишип, карындарын тойгуза турган. Алар ошентип уйга аябай көнүп, аны энесиндей жакын көрүп калышкан. Бардыгын өгөй эне бузуп салды.

Бир күнү күйөөсү жумуштан келгенде ал калп эле катуу оорудуу болуп жатып калды. Үйгө кире элек жатканда эле аялы арызданып баштады:

– Абышка, мен катуу ооруп калдым, күрөң уйдун жүрөгүн жесем дартыман айыгам.

Күйөөсү эмне дээрин билбей:

– Балдар аны сойдурушпайт го,– деди.

– Сага ким кымбат, менби же балдарыңбы?! – деп кыйкырды аялы. – Мурдагы аялыңды өлтүрүп тынып, эми мени да ошентейин деп турасыңбы!?

Күйөөсү акыры макул болду. Уйду жетелеп чыгып, мууздамда балдары медреседеги окуудан келип калышты. Балдары канча жалдырашканы менен атасы макул болбоду. Атасынын кырс мүнөзүн билген балдар аягында:

– Атаке, соёрдун алдында акыркы жолу уйду минип аламы, – дешти балдары.

Атасы макул болду. Балдар мингенден кийин уй чуркаган бойдон аларды алыскы токойго алып жөнөдү. Эртеси алтын токойго жетишти. Агасы карындашына кооз жалбырактарды үзбөгүн деди. Бирок агасы байкабай калганда кыз алтын жалбырактан бирди үзүп, чачынын арасына катып койду.

Үч күндүн ичинде алар алтын, күмүш жана бал токойлорду аралап өтүштү. Карындашы ар бир токойдон жалбырактан үзүп, чачына катып коюп жатты. Акыркы токойдон өткөндө кыз таш болуп катып калды. Агасы аны көрүп

ыйлады. Ошондо күрөң уй куйругунан үч кылды үзүп алып, күйгүзгүн деди. Агасы уйдун айтканын аткараар менен карындашына жан кирип, мурдагы абалына келди. Ал эми өгөй эне таш болуп катып калды.

Балдар үйүнө келип, бактылуу турмушта жашап калышыптыр.

ЭКИ КАШКУЛАК

Эркек менен ургаачы эки кашкулак талаада чычкандарды кууп жүрүшкөн. Ошол кезде ары жактан бир жүдөө төө көрүндү. Эркек кашкулак ургаачысына:

– Кемпир, чычкандарды ташта, андан көрө жүрү, төөнү кармайбыз,– деди.

– Биз азыр эле чычкандарды кууп жүрүп чарчап калдык. Төөгө барганбыз туура болбой калат. Акылмандардын: «Бүгүнкү жумуртка эртеңки тооктон кымбат» деп айткандары туура. Андыктан чычкандарды таштап кеткенибиз туура болой калат,– деди ургаачы кашкулак.

– Тиякта төө турганда чычкандарды эмне кылам? – деди эркек кашкулак.

Деди да кетип калды. Ургаачысы ордунда кала берди; ал чарчап калган чычкандарды кармап жеди да, тоюп алып жатып алды. Бир аздан соң эркек кашкулак келип, чарчагандан берки кашкулактын жанына кулап түштү. Ургаачы кашкулак:

– Төөнү кармадыңбы? – деп сурады.

– Жок, кармай албадым,– деди эркек кашкулак чарчагандан эрдин араң кыбыратып.

– Мен сага айтпадым беле, качып жүрүп чарчап калган чычкандарды таштаба, бүгүнкү жумуртка эртеңки тооктон кымбат деп.

Эркек кашкулак ызаланып ыйлап жиберди.

БЕЛОРУС ЭЛ ЖОМОКТОРУ

АКЫЛДУУДАН АМАЛ КАЧЫП КУТУЛБАЙТ

Бир күнү абышка кышкыга отун даярдаганы токойго барат. Отун жарып жүрүп чарчап, эс алганы дөңгөчкө отурат. Аңгыча ары жактан күшүлдөп аюу келет да: – Эй, абышка, мени менен күрөшөсүңбү? – дейт бет маңдайи туруп.

Абышка аюуну карап: «Килейген неме менен мага күч сынашканды ким коюптур», – деп ойлоду да, амал издей баштады.

– Кел, андан көрө адегенде сенин канчалык күчүң бар экенин сынашып көрөлү, чын эле күчүң болсо, анан күрөшөлү, – деди аюуга.

Аюу башын тырмап:

– Кантип сынашабыз? – деди.

Абышка балтасын алып, дөңгөчтүн үстүн жара чаап, жаракасына жыгачтын чоң чамындысын тыгып койду.

– Ушул дөңгөчтү бир чаап талкаласаң, анда сен күчтүүсүң, – деди абышка.

Аюу көп ойлонбой болгон күчү менен дөңгөчтү чапты эле, талпайган буту дөңгөчтүн жаракасына кыпчылып калды. Абышка чамындыны балтасы менен чыгарып салды. Аюунун буту дөңгөчтүн жаракасында кыпчылган бойдон калды. Күшүлдөп-бышылдап бутун чыгарып алуунун аракетин кылды, бирок дөңгөч коё бербеди.

– И-и, мени менен күч сынашасыңбы? – деп сурады абышка.

– Жо-ок, сынашпайм, кереги жок! Кокуй, бутум! – деп аюу өкүрдү.

– Бир гана кара күч менен эмес, акыл менен да күч сынашса болот, – деди да, абышка чамындыны жараканын астынапшынаа кылып какты. Дөңгөчтүн жаракасы кеңеле түшүп, аюу бутун тартып алып, артын карабай качып жөнөдү.

АРСТАН МЕНЕН КАРЫШКЫР

Ат оттоп жүргөн.

Ары жактан арстан келет.

– Менин артыман бас! – дейт арстан.

– Эмнеге басат экенмин? – дейт ат.

– Мени менен эмне деп сүйлөшүп атасың? – деп жинденип кыйкырды арстан. – Сен мени билбейсиңби? Мен жылкычтардын падышасымын! Кардым ачты, мен сени жейм!

– Токто, – деди ат, – азыр илгерки заман жок, бирөөнү ыдык көрсөткөндөй.

– Сен эмне, менин алым жетпейт деп турасыңбы?

– Ооба, алың жетпейт,– деди ат.

– Кел, күч сынашалы.

Жерде бир чоң таш жатыптыр. Экөө ташка жакын келишти.

– Сен ташты тээп, от чыгарчы,– деди ат.

Арстан бардык күчү менен ташты тепти эле, тырмагын сындырып алды.

– Болгон күчүң ушубу? Дагы жырткычтардын падышасымын деп коёт. Мен тепкенде карап тур,– деди ат таштын жанына келип.

Аттын туягында болоттон жасалган такасы бар болучу. Ал ташты тепкенде от чачырап кетти.

Арстан коркуц, токойго качып, улам артын карап коёт.

– Каякка шашып баратасың? – деп сурады карышкыр алдынан чыгып.

Арстан бир коркунучтуу жырткычтан качып келатканын айтып берет.

– Анан сен ошондон корктуңбу? – деп сурайт карышкыр. – Мен анын терисин тескери соймокмун! Кана, мага көрсөтчү!

Арстан карышкырдын алдыңкы буттарынан кармап, өзү арткы буттарына турду да:

– Тигине, карачы! – деди.

Арстан карышкырды акырын кармап турам деп ойлогон, бирок карышкырдын сөөктөрү кычырап сынып калды.

– Эмне, көргөн жоксуңбу? – деп сурады арстан. Карышкыр үн дебеди.

– Эмне унчукпайсың? – деп арстан карышкырды коё берсе, ал жерге сулап калды. Караса, карышкыр өлүп калыптыр.

– Эй, мактанчаак, капкайдан көргөндө эле коркконуңдан өлүп калдың го. Мен аны менен күч сынашып келгем, – деди да карышкырды таштап, өзү токойго кире качты.

КЕДЕЙ БАЙ МЕНЕН КАНТИП ТАМАК ИЧТИ

Бир күнү байдын жалчылары чогулуп олтуруп, бай жөнүндө сөзгө өтүштү. Ал аябай каардуу, үйүнөн жарым чөмүч суу бербеген сараң да болучу.

– Мен кааласам аны менен бир дасторкондо олтуруп тамак ичем, – деди жалчылардын бири.

Анан алар мелдеше кетишип, сен чын эле дасторкондо бирге олтуруп тамак ичсең анда сага эки өгүз беребиз, жок, калп айтсаң анда бизге сен эки өгүз бересиң дешти. Ошентип кол кармашып, макулдашты.

Алиги кедей байга келип, ийилип салам берди да, кулагына:

– Урматтуу таксыр, мен эч кимге кайрылбай, биринчи сизге келдим, момундай алтындын баасы канча турат? – деп шыбырап муштумун көрсөттү.

Бай үйүнүн эшигин ачып:

– Жүр, үйгө кирип сүйлөшөлү, – деди көзү кыбыңдап.

Үйгө киргенде кедей:

– Мындай алтындын баасы канча болот? – деп эки муштумун түйүп көрсөттү.

Бай сүйүнгөнүнөн:

– Олтур, олтуруп тамак ичели,– деди ичинен кымындап. Анан ал алаканын чаап, үй кызматчысын чакырып, тамак алып келгин деп буюрду.

Кедей малакайын алып, башын көрсөтүп:

– Таксыр мынчалык алтындын баасын айтасызбы? – деп сурады.

– Адегенде тамактан жечи, анан айтайын,– деди бай бирөөлөр угуп койбосун деген кыяста эки жагын карап.

Экөө олтуруп, шашпай тамак ичип бүткөндө:

– Кана, алтыныңды көрсөтчү,– деди бай кедейге жакын олтуруп.

– Менде кайдагы алтын, таксыр. Эгерде болуп калса, баасын сурайын деп келгем,– дейт кедей.

Байдын көзүнөн чаары учуп, жини кайнап:

– Жогол! Чык эшикке, акмак! – деди кедейди көкүрөккө муштап.

– Таксыр, мен бир заматта эки өгүз утуп алып жатсам, аймак болбосом керек,– деп кедей жолго түштү. Бай анын айтканын түшүнгөн жок.

ТАРАНЧЫ МЕНЕН ЧЫЧКАН

Таранчы менен чычкан кошуна болуп, таранчы чатырда, чычкан үйдүн астындагы ийнинде жашачу экен. Экөө тең үй ээлеринен калган тамак-аш менен азыктанышчу. Жайдын күнү жакшы, талаадан же короодон ар нерсени таап жесе болот. Ал эми кышкысын кыйын, үй ээси таранчыга тузак, чычканга капкан салат.

Мындай жашоодон тажап, экөө жер айдап, буудай себүүнү чечти. Экөө биригип жерди казып алышты.

– Эми эмне себебиз? – деди таранчы.

– Адамдар эмне сепсе, биз да ошону себебиз да, – деди чычкан. Анан үрөн чогултуп, буудай себишти.

– Сен эмнесин аласың? – деп сурады чычкан таранчыдан. – Башынбы же сабагынбы?

– Билбейм, – деди таранчы.

– Анда сабагын ал, – деди чычкан.

Таранчы макул болду.

Жай келип, буудай бышты. Чычкан буудайдын башын алып, сабагын таранчыга калтырды. Анан ийининден буудайды кызылдап, ун тартып, токоч бышырып, кышкыга азык даярдап алды.

Таранчы сабагын жеп көрсө, даамы жок экен! Анан акыр-чикир төгүлгөн жерден бирдеме таап жеп, ошерде кыштап чыкты.

Акыры жаз келди. Чычкан ийининен чыгып, таранчыны көрүп:

– Кошуна, кандай кыштап чыктың? – деп сурады.

– Жаман, – деди таранчы нааразы болуп, – эптеп жазга жеттим, биздин буудайдын даамы жок экен.

– Анда кел, быйыл сабиз айдайлы, ал аябай таттуу. Коён-дордун бардыгы жакшы көрөт.

– Макул, калп айтпасаң болду,– деп таранчы сүйүнүп кетти.

Ошентип экөө жерди айдашып, сабиздин уругун себишти.

– Сен быйыл эмнесин аласың, сабиздин башынбы же түбүнбү? – деп сурады чычкан.

– Өткөндө башын сен алдың эле, быйыл мен алайын,– деди таранчы.

– Макул, сен айткандай болсун,– деп чычкан сүйүнүп кетти.

Күркүрөп күз келди. Сабизди казышып, үстүн таранчы, түбүн чычкан алды.

Чычкан сабизди үйүнө ташып кирип, кичинеден кемир-рип жеп жүрдү. Таранчы сабиздин үстүн жеп көрсө, буудайдын саманынан айырмасы жок болуп чыкты. Ызасына чыдабай «чыр-чыр» этип, аз жерден ыйлаган жок. Ошол кезде анын түрүн көргөн карга:

– Эй, таранчы эмнеге чырылдап жатасың? – деп сурады.

Таранчы чычкан экөөнүн буудай менен сабиз айдагандарын айтып берди. Аны угуп, карга каркылдап күлүп:

– Эй, таранчы, келе-соосуңбу?! Чычкан сени алдаган турбайбы... Буудайдын даны башында, сабиздин түбүн жейт! – деди.

Аны угуп, таранчы ачуусу менен чычканга барып бир тийди:

– Эй, жалганчы, эмне мени алдайсың! Сени менен мушташам!

– Мушташсаң – мушташ, сенден коркпойм! – деди чычкан.

Таранчы жардамга кара чыйырчык менен боз таркылдакты чакырды. Чычкан болсо келемиш менен сокур чычканды чакырды. Анан эки тарап беттешип, жаңжал салышты, бирок эч кимиси жеңген жок. Таранчы достору менен чегинүүгө аргасыз болду.

Карага буларды көрүп:

– Ха-ха, эй, чымчык, жардамга чабал немелерди чогултуп алган турбайсыңбы! Сен жардамга деңиз бүркүтүн чакырсаң, ал чычканга келемиши менен сокур чычканын кошуп жутуп салмак! – деди.

Таранчы деңизге учуп барып, бүркүттү чакырды. Бүркүт чычкандын аскерлерин тыптыйпыл кылып жеп салды. Жалгыз гана чычкан ийининде жашынып, аман калды.

Кеч кирди. Бүркүт кара буудайдын аңызындагы ташка конуп, катуу уктап калды. Таранчы болсо бир үйдүн чатырынан гүнөк тапты. Амалдуу чычкан ал кезде малчыларга барып, чычаласын уурдап алып, кара буудайга өрт койду. Өрт бүркүткө да жетип, канаттары күйүп калды.

Бүркүт ойгонсо, канаттары жок! Анан капаланып, деңизди көздөй жөө басып жөнөдү. Аны жолдон аңчы көрүп, атмай болгондо бүркүт:

– Кайрымдуу адам, мени атпа. Мени баксаң, канаттарым өсүп чыкканда сени ыраазы кылам, – деди.

Аңчы бүркүттү үйүнө алып кетип, бир жыл бою бакты. Канаттары өсүп чыкты. Бир күнү бүркүт:

– Эми мени аңчылыкка алып чыксаң болот, коён, кекилик, чил кармап берем, – дейт.

Ошондон бери бүркүт аңчынын жардамчысы болуп калыптыр.

ЧААР ТООК

Улгери бир абышка менен кемпири жашаптыр. Алардын чаар тоогу бар экен. Тоок уясына толтура жумуртка тууйт. Кемпир аларды табакка салып, мешке коюп коёт. Чычкан жүгүрүп баратып, куйругу менен чаап жиберсе табак жерге кулап, жумурткалар сынып калат.

Абышка ыйлайт, кемпир ыйлайт, тоок какылдайт, дарбаза кыйчылдайт, жыгачтын жаркандылары ыргыйт, сагызгандар шакылыктайт, каздар каркылдайт, иттер арсылдайт...

Буларды көргөн карышкыр:

– Чоң ата, чоң эне, эмнеге ыйлап жатасыңар? – деп сурайт.

– Кантип ыйлабай коёбуз? Биздин чаар тоогу буз бар. Ал уясына толтура жумуртка тууган. Кемпир жумурткаларды бир табакка салып, мешке коюп койгон. Чычкан жүгүрүп баратып, куйругу менен чаап жиберсе, табак жерге кулап, жумурткалардын бардыгы сынып калды, уу-уу-уу...

Карышкыр да улуп жиберди.

Аңгыча аюу келип калды.

– Эй, карышкыр, эмнеге улуп жатасың? – деп сурады.

– Кантип улубайм? Бир кемпир-чал болуптур. Алардын чаар тоогу бар экен. Тоок уясына толтура жумуртка тууйт. Кемпир жумурткаларды бир табакка салып, мешке коюп койгон. Чычкан жүгүрүп баратып, куйругу менен чаап жиберсе, табак жерге кулап, жумурткалар сынып калат. Абышка ыйлайт, кемпир ыйлайт, тоок какылдайт, дарбаза кыйчылдайт, жыгачтын жаркандылары ыргыйт, сагызгандар шакылыктайт, каздар каркылдайт, иттер арсылдайт... Мен арсылдап үрө албайм, улуп атканым ошол.

Аюу жомокту угуп капаланып, өзүнүн куйругун жулуп салат. Ошондон бери аюунун куйругу кыска болуп калыптыр.

ЭКИ КОЁН

Эки коён ак кайыңдын түбүнө күнөстөп олтуруп, маек курушту.

Токойдун ичи кандай сонун! Чымындар ызылдап, бирин бири куушуп, ойноп-күлүп, жыргап жүрүшөт. Ары жакта боз таркылдак ышкырып обон салат. Андан арыда күкүк өз атын чакырып, жайдары. Баары сонун, шайыр-шатман, оюн-тамаша!

Эки коёнга гана көңүлдүү эмес, маанайлары пас.

– Биздин турмуш кандай татаал,– деди коёндордун бири кабагын түйүп. – Коркпогон күн жок! Жырткычтар келип калабы деп денең калтырап, кулак түрүп жүрүп чарчайсың.

– Анан калса биздин душмандарыбыз миң сан. Биз байкушту ким гана коркутпайт! Адамдар да, айбандар да коркутат; атүгүл күйкөлөр, үкүлөр, мыкый үкүлөр да күн көргөзбөйт.

– Ошол душмандардан кантип коргонобуз? Бизди ким коргойт? Болгону буттарыбызга ишенебиз, балакеттен куткарып кетсе, анда бактыбыз, куткара албаса анда терибиздин тескери сыйрылганы.

Эки коён буркурап ыйлашты. Беттен ылдый куюлган көз жаштарын улам аарчып коюшат.

– Биздин жашообуз кандай болот? – Экинчи коён муңканып сүйлөдү. – Бизден эч ким коркпойт!.. Мындан көрө сууга чөгүп өлгөн артык!

Коёндор ызаланып ыйлашып, акыры сууга чөгөбүз деп ээрчишип жөнөштү. Суунун жээгине келип, экөө бири-бири менен кучакташып коштошту. Анан сууга секирерде чоптүн түбү «былк» этип, бир бака булардан коркуп, сууга «чалп» секирди.

– Эй токто,– деди бир коён шеригине,– бул дүйнөдө бизден да корккон жандык бар тура! Ага караганда биздин турмуш сонун турбайбы. Бечара, кантип жашап жүрөт болду экен? – деди сүйүнүп.

Ошентип экөө кайра үйлөрүнө кайткан экен.

КОЁН, КАРЫШКЫР ЖАНА ТҮЛКҮ

Улгери бир коркок коён болгон экен. Ал эс алганы эмендин көлөкөсүнө жата калат. Карга учуп келип даракка конуп, эмендин уругун төмөнгө ыргытат. Анысы коёндун чекесине тиет. Коён коркуп кетип, буту үзүлгүчө качып жөнөйт. Ал асман талкаланып, сыныгы келип тийген экен деп ойлойт.

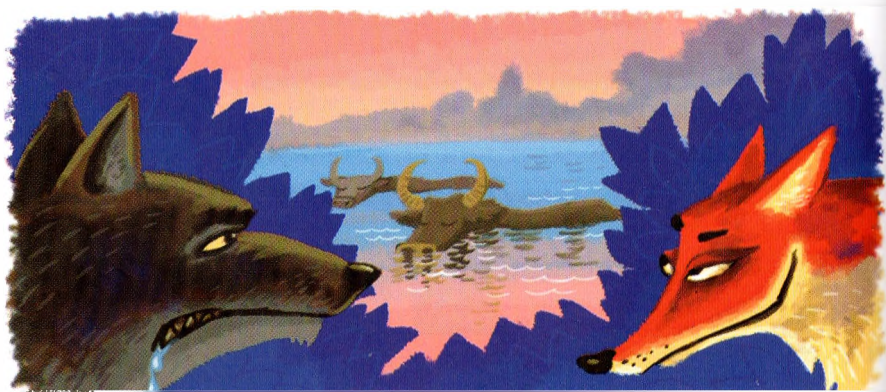
Качып баратса, алдынан карышкыр чыгат.

– Кайда баратасың, коён?

– Агатай, кач! Асман талкаланып жатат! – деди.

Карышкыр коёнго ишенип, ал да качып берди. Булардын алдынан түлкү жолугат. Ал тигилер эмнеге качып баратканын сурабай эле чогуу жүгүрдү.

Үчөө жүгүрүп барып, бир жерге жашынып калышты. Абдан бекем жер болгону менен жей турган эчтеме жок экен.

Карышкырдын карды ачып, коёнду жеп салат. Бирок аздан кийин эле карды кайра ачып, улам түлкүнү карап коёт.

Түлкү карышкырдын оюн баамдап, аны алдап кетүүнүн жолун ойлойт. Жогору караса, дарактын бутагында сагызган конуп олтуруптур. Түлкү карышкырга сагызганды көрсөтүп:

– Ай, көк жал, сагызгандай ала-була болгун келеби? Ошондой болуп алсаң адамдар сени тааныбай калат,– деди.

– Болгум келет,– деди карышкыр.

– Анда жүрү, өзөнгө, аерде сууда буйволдор жатат. Терисин сыйрып салып, ичине кирип, сойлоп чыксак ала-була болуп калабыз,– дейт түлкү.

Өзөндү жээктеп жүрүп, бир буйволду кармашып, терисин сыйрып салышат.

– Кел эми, ичинен сойлоп өтөлү,– деди түлкү.

– Адегенде сен өткүн,– деп карышкыр макул болду. Түлкү буйволдун ичин өзүнө чактап тешип, ары жагынан чыгып кетти. Анан карышкыр жүгүрүп келип, тешикке башын салып, тыгылып калды. Ары да, бери да жылбай калды. Түлкү таяк менен карышкырды сабап кирди. Карышкыр этинин ооруганына чыдабай, бирөөлөрдөн жардам күткөндөй улуп кирди. Бирок түлкү сабай берип, карышкырды өлтүрүп салды. Өзү болсо буйволдун этинен тойгончо жеп, кыңылдап ырдап, токойго кетти.

КЫЗМАТЧЫСЫ КНЯЗДЫ КАНТИП СООРОТТУ

Бир князь үй-бүлөсүнөн кабары жок болуп, көп жылдар бою чет өлкөдө жүрүп калат. Акыры туулган жерине келет. Аны кызматчысы тосуп чыгат.

– Исако, менин үйүмдөгүлөр кандай? – деп сурайт князь.

– Баары жакшы, батоно, бардыгы өз ордунда, болгону итиң өлүп калды.

– Ал эмнеден өлдү?

– Билбедим, батоно. Кыясы көп эт жеп алган болуу керек.

– Анча көп этти эмнеге бердиңер?

– Эч ким берген эмес. Сенин күлүк атың өлүп калганда бечера ит өтө көп жеп коюптур.

– Исако, эмне деп жатасың! Күлүк атым эмнеден өлдү?

– Вардико катуу ооруп, табыпка минип бараткан. Шашылышта зоругуп өлүп калды, бечераны бекер эле кыйнашыптыр, баары бир кызыңды сактап кала алышпады.

– Исако, эмне, массыңбы, эмне деп дөөрүп жатасың? Кызым эмнеден өлдү?

– Апасы мырзайымыбыз күйүп кеткенден кийин кайгыдан өлүп калды.

– Эмне деп тантып жатасың, мырзайым эмне болуп күйдү?

– Жалгыз ал эмес, сенин короо-жайыңдын бардыгы күйүп кеткен. Үйүң да, сарайларың да күйгөн.

– О, канттим эми! О, куураган башым! – деп князь өкүрүп ыйлап, өзүнүн башын койгулап жиберди.

– Кайгырба, батоно. Дагы жакшы булардын бардыгын көргөн жоксуң, болбосо, өзүң өзүңө кол салып жиберет бедең,– деп кызматчысы князын жубаткан экен.

СОТ ТҮЛКҮ

Баардык маймылдардай эле тынчы жок бир маймыл болуптур. Ар нерсени көргүсү, ар нерсени билгиси келет.

Бир курдай үйүлүп жаткан таштарды көрүп, адатынча кызыгып калат. «Бул жерде эмне көмүлгөн болду экен?» – деп таштарды алып жатса, бир тешик көрүнөт. Ал тешикке колун салып көрсө, ал жактан бир килейген жылан сойлоп чыгат! Анан ал ышкырып, кышылдап, маймылга кол салат.

«Келесоо башым,– дейт маймыл өзүн жектеп,– ал жакка кумурага май куюп койгонсуп, колумду эмнеге салдым дейм да!»

– О, кайрымдуу жылан, мени аяп койчу! – деп маймыл жалынды. – Буер сизге тийиштүү экенин билсем, эч качан тынчыңызды албайт элем!

Бирок жылан аны аяп коймок беле! Анда эле жылан болбой калбайбы!

– Сага кечирим жок! – деди жылан кышылдап. – Сен

мени ойготуп жибердиң, эми ал күнөөңдү өлүм менен гана актай аласың!

Ушул кезде жандарынан түлкү өтүп бараткан. Маймыл түлкүнүн амалдуу экенин уккан, андыктан:

– Экөөбүзгө түлкү калыс болсун,– деди маймылдын аяласы кетип.

– Макул, түлкү айтсын,– деди жылан.

– Аны көргөн эч ким жок, мен өзүм да көргөн эмесмин. Анан кантип мен калыс боло алам,– деп түлкү экөөнү алмак-салмак карады. – Андай болсо мага кайра башынан көргөзгүлө. Сен, жылан чыккан жериңе кайра кир, сен болсо, маймыл, таштарды кайра жыйып көрсөткүн.

Бул калыстын айтканы жыланга жагып калды.

– Мен ийинимде моминтип жатканмын,– деп жылан тешикке башын салып, анан ары кирип кетти.

– Бол, таштарды тез үйүп сал! – деди түлкү маймылга шыбырап.

Маймыл жанталашып, таштарды бир заматта үйүп салды. Түлкү жыланга эңкейип:

– Эми мени ук, жакшылыкты билбеген жылан! Сени сыртка, эркиндикке чыгарган үчүн ачууң келген турбайбы. Эми ошол караңгы жерде жатып, каалаганыңча уктай бер! Бул келесоо маймыл мындан кийин сенин тынчыңды албайт! – деди.

Ошондон кийин ал маймыл көрүнгөн жакка мурдун тыкканын коюптур.

ТҮЛКҮ МЕНЕН БӨДӨНӨ

Ачка түлкү тарп таап алып, аябай жеди. Көп жеп алып, сиңире албай кыйналып, бөдөнөгө кайрылды:

– Кошуна, тамагымды сиңире албай жатам, жардам бер, мен сенин балапандарыңа тийбейин!

– Макул,– деди бөдөнө. – Мен учамын, а сен жер менен жүгүргүн.

Бөдөнө учуп жөнөдү, түлкү артынан жүгүрдү. Жүгүрүп тоого чыкты, ойго түштү, түздө жүрдү, акыры чарчап бүттү.

– И, кошунам, тамагың сиңдиби? – деп сурады бөдөнө.

– Сиңери го сиңди, эми күлгүм келип жатат. Эми мени күлдүрчү, сенин балапандарыңа эч качан тийбейм,– деди түлкү жаланып.

– Күлдүрөйүн, күлдүргөн кынын деле иш эмес,– деди бөдөнө. – Менин артыман жүгүр.

Бөдөнө түлкүнү кырманга ээрчитип келди. Аны самандын чөмөлөсүнө катып коюп, өзү буканын мүйзүнө конуп алды. Дыйкан адам бөдөнөнү куумакчы болуп, камчысын шилтегенде бөдөнө учуп кетип, камчысы буканын мүйзүнө

оролуп, мүйүзү сынып калды. Муну көргөн түлкү боорун тырмап күлдү.

Анан бөдөнө айран куюлган карапа табакка коңду эле, таш менен уруп жиберилсе, карапа сынып, ичиндеги айран жерге жайыла берди.

Түлкү ичин басып, жерге оонап күлдү. Анан бөдөнө баланын чокусунга коңду. Чыбык менен бөдөнөнү чаап калды эле, бөдөнө учуп кетип, чыбык баланын башына тийди. Бала бакырып ыйлады, түлкү күлүп атып жыгылып калды. Бөдөнө түлкүгө келип:

– Кандай, күлдүрө алдымбы? – деп сурады.

Бул кезде түлкүнүн карды ачып, бөдөнөнү кармап жемек болду, бөдөнө чөмөлө самандын үстүнө конуп:

– Карап тур, дагы күлдүрөм! – деди.

Кырманчылар акырын аңдып келип, бөдөнөнү камчы менен чаап калышты. Бөдөнө учуп кетип, камчы түлкүгө тийди.

Бөдөнө өзүнүн уясына учуп келди да түлкүгө:

– Мындан кийин мактанардан мурда мени эсиңе салып жүр! – деген экен.

ЭКИ БЕТ

Улгери бир кедей жашаптыр. Анын эч нерсеси: жери, малы, канаттуусу да жок экен, болгону бош алачыгында мышыгы бар экен. Өмүр бою ачка жүрүптүр, ачкадан аз жерден өлбөй калыптыр. Бир күнү: «Падышага барып, ахыбалымды айтайын», – деп ойлойт.

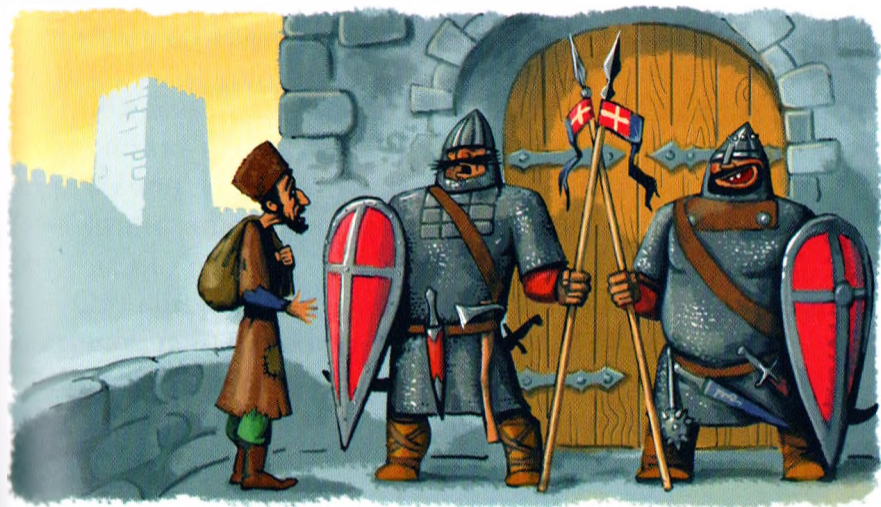
Ачка мышыгын баштыкка салып көтөрүп алып жолго чыгат. Падышага жолугуу кыйын экен. Кароол дарбазадан

тосуп, сарайдын ичине киргизбейт. Кедей жалынып-жалбарып көпкө суранды, кароол акыры макул болуп, ичкери коё берет.

– Падышадан алганыңдын жартысын мага бересиң,– деп кароол макулдашат.

Кедей падышанын алдына барганда баштыгынан мышыкты коё берет. Ачка мышык мыёлоп, жүгүрүп кетет.

– Сураганың эмне, мышыкты эмнеге алып келдиң? – деп сурады падыша.

– Үйүмдө нандын күкүмү да жок, андыктан чычкан токтобой, мышык ачкадан өлмөй болду. Мышыкты алып, анын ордуна мени эки жаагыма эки чап,– деди.

Падыша кедейдин жообуна таң калды. Эки жаагына чаптырганга мышыкты алмашат дегенди уккан да, көргөн да эмес. Бирок кедейдин мүдөөсүн аткарып, эки жаагына эки чабат.

– Кедей ыракмат айтып, сарайдан сыртка чыкты. Кароол жүгүрүп келип, алдын тороп:

– Алганыңдын жармын бергин! – деди.

Кедей аны жаакка бир чапты. Анан экөө кармаша кетти.

Кыйкырк-чууну угуп, падыша сыртка чыкты.

– Кароолуң мени ичкери киргизбей жатканда, падышадан эмне алсам жарымын берем деген убада менен коё берген. Анан сенден эки жаакка экини жедим, убада боюнча жарымын бөлүштүм,– деди кедей.

Падыша анын жообуна ыраазы болуп, кедейге көп белек берген экен.

ДУНГАН ЭЛ ЖОМОКТОРУ

ЖАҢЫ КИЙИМ

Беш жашар Мадар кийимин кийип жатканда апасынан:

– Апа, бул байкемдин эски кийимдериби? – деп сурады.

– Ооба, уулум. Карачы, бул көйнөк жапжаңы бойдон. Эми чоңойгонуңда бөлөк кийим сатып берем.

Ошол эле күнү апасы экөө конокко барышты. Аерден келинчекти көрүп, жактырып калды. Келинди коштоп жүргөн чоң эне Мадардын башынан сылап:

– Эртең апаң сага да ушундай сулуу келинчек таап берет, – деди.

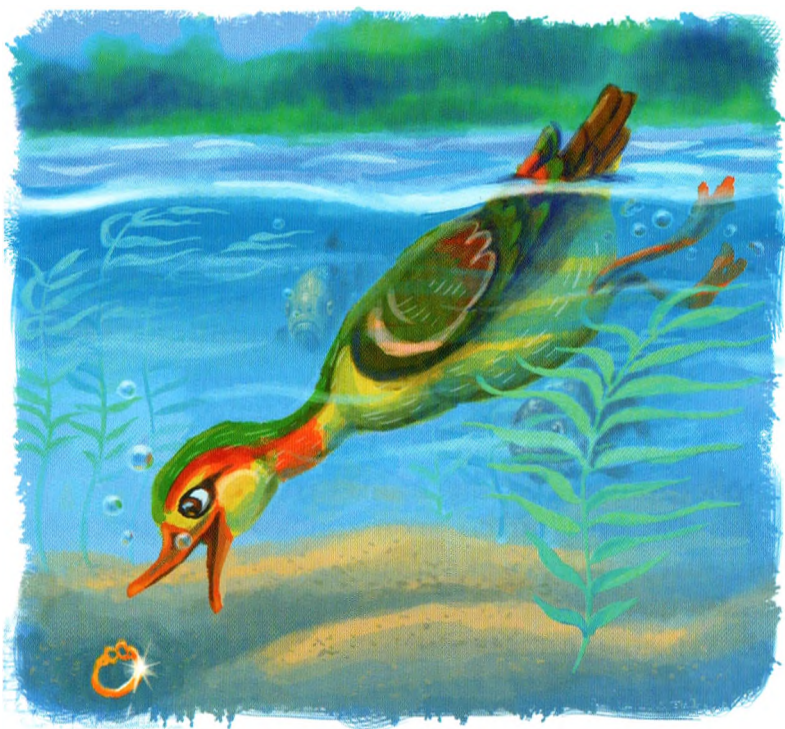
– Ой, кайдан, али жаш. Үйдө агасы бар, ошол агасына келинчек таап беребиз, – деди апасы.

Үйгө кайтып келатканда Мадар апасынан:

– Апа, эртең байкем үйлөнсө, жаңы кийимдерин мага береби? – деп сураптыр.

ШАКЕК

Амзар карындашына шакек белекке берди. Кичинекей кыз аябай сүйүндү. Шакекте Халиманын ысмы жазылуу болучу. Бир курдай Халима өзөнгө барып, колун жууп атканда шакеги сууга түшүп кетти. Анан кыз сууну кечип, шакегин издеди, бирок шакек табылбады.

Ортодон бир нече апта өттү. Акырында ал окуя Халиманын эсинен чыгып кетти. Анан бир күнү кызды эжеси Фатима чакырып калды. Халима келгенде Фатима ага үстөддүн үстүндөгү союлган өрдөктү көрсөттү да:

– Карасаң, бул эмне? – деп сурады.

– Өрдөк! – деп кыз түшүнбөй эжесин карап койду.

– Жакшылып карачы. – Фатима өрдөктүн ичин ачып, бөтөгөсүнөн шакек алып чыкты.

Халима аны көрүп:

– Шакек! – деп кыйкырып жиберди.

Фатима шакекти колуна алып, айландырып караса, «Халима» деген жазуу бар экен.

ЕВРЕЙ ЭЛ ЖОМОКТОРУ

КУМУРАДАГЫ МАЙ

Улгери бир кемпир-чал жашаптыр. Күздүн күнкү ишембидеги майрамдан кийин абышка жатып уктап калды, кемпир болсо май сызгыра баштады. Мештин жанынан чыкпай, май куйган кумурасын улам карап коёт. Үйдүн ичи тыштынч. Кемпирдин оюна үй оокаты түштү. Кедейликтин айынан кышка отун камдай алышпады, абышканын бели ооруйт, өзүнүн да жүрөгү сайгылашат. Капа болбосун деп анысын абышкасына айтпайт. Эми ишенгени ушул сызгырылган май. Аны майда кумураларга бөлүп куюп, сатса, бир топ кенелип калышар.

Кемпир ойлонуп олтурса, мештин алдынан бирдеме сурап жаткандай кичинекей баланын колу сунулуп турганын көрөт. Кемпир чочуп кетсе да, майдын сызыгынан алаканына салып койду. Кол көрүнбөй калды. Кемпир анан майын майда кумураларга бөлүштүрүп куя баштады. О, керемет! Кемпир канчалык куйса да чоң кумурадагы май түгөнө турган эмес.

Майда кумуралардын бардыгы толду, күрүшкөлөрүнө, табактарга да толтурду. Чакалардын бардыгына куйду, чоң челектеги сууну төгүп, ага куйду, май дагы эле бөксөрдө.

Аңгыча абышкасы ойгонду. Түн ооп кетсе да кемпири бирдеме менен алектенип, уктай элек экен. Ал сызгырган майын табылган идиштерге дагы эле куюштуруп аткан.

Майың бүтпөс болду го! Таң аткыча бүтпөгөн эмне болгон май, адамды уктатпай!? Токтотчу байболгур! – деди абашкасынын ачуусу келип.

Кемпир колун шилтеп:

– Бардыгы жоголду! Үйгө келген ырыскыны кууп жибербединби?

– Карачы, мунун баарын бизге шрейтеле берди. Сенин сөзүңдөн кийин токтоп калды,– деди кемпири капаланып.

Кемпири туура айтыптыр. Чоң кумурадагы май түгөнүп калды. Анткен менен идиштерге куюлган майды сатып, абышкасына тон алып берди, кышкыга жетишерлик отун камдады, айтор кем-карчтарын толуктап алышты.

НААБАЙЧЫ МЕНЕН ШРЕЙТЕЛЕ

Бир наабайчы түндөсү камыр жууруп, ачыгыча чырмап этип алайын деп жата калды. Катуу уктап калып, эрте менен ойгонду. Ойгонор менен эми камыр ачымак тургай кычып кетип, жарабай калды деп ойлоду.

О, жараткан! Эми кандай айла болот, камырым жарабай калды, эртеңки унду кайсы акчага алам?

Жүгүрүп наабайканага барып, көргөн көзүнө ишенбей катып калды. Нан бышып, сатууга тизилип туруптур. Кардарлар бир заматта талап кетишти, нан мурдагысынан да таттуу бышыптыр.

Эртеси наабайчы камыр жууруп, кыйшая турайын деп уктап калыптыр. Нан кечээгидей болуп бышыптыр. Наабайчы түн сайын ушинтип, байып кетти. Бир жолу аялына:

– Кел, өзүбүз жашынып, кулпунун тешигинен аңдып, нанды ким бышырып жатканын көрөлү,– деди.

Аңдып турушса, түн ортосунда наабайканага кийими жыртык бир кембагал немис келип, сырткы кийимин че-

чип, билегин түрүнүп, иштеп кирет. Жумушун бүтүп, кийимин кийип, кетип калат.

Немиске экөөнүн боору ооруйт. Эртеси күнү жаңы сүртүк сатып келишип, наабайканага коюп коюшат. Бирок ал кийим койгон жеринде жатыптыр. Немис ошондон кийин келбей калды. Көрсө ал шрейтеле экен.

РАВВИН ЖАНА КЕМБАГАЛ ЖИГИТ

Бир раввиндин жалгыз кызы болуптур. Анын аты Хана экен. Ал сулуу да, акылдуу да болуп, баарынан да Тораны жакшы билип, жатка айтчу. Далай акылдуу, динчил жана билимдүү жигиттер кыздын колун сурашты, бирок раввин алардын бирин да жактырган жок.

Бир жолу раввинге, аялына жана кызы Ханага раввиндин атасы реб Нахман түшүнө кирип, кыз кошуна тегирменде иштеген жигитке турмушка чыгышы керек, анын аты Шмулик дейт. Раввин тегирменге барып, Шмулик деген кызматчысын сурайт. Бир кезде кийимдери айрык, кебетеси келесоого окшогон бир чоң жигит келет. Раввин анын түрүн көрүп, абдарып калды, бирок сүйлөшүп көрөйүн деген ой менен суроо салса, акылы тайкы экени дайын болду. Эч кандай өнөрү жок, сабатсыз, атүгүл дуба кылганды да билбейт экен. Атасынын түшүнө берген аянын аткарып, раввин Шмуликти ээрчитип алат. Жаңы кийим берсе, өзүнүн үстүндөгү айрык кийимин чечпейт. Анан жөн койду. Раввин арабага түшүп, жанына жигитти олтургузуп, кызга жөнөштү.

Күйөө баланын кебетесин көрүп, кыздын эси ооп калды, туугандары менен кошуналары жактырышпады, Шмулик болсо күлүп тура берди. Бирок үйлөнүү тоюна камынышты.

Раввин үшкүрүнөт, аялы күңкүлдөп, кызы тынымсыз ыйлады. Бир кезде эшик ачылып, колуна узун таяк көтөргөн койчу кирип келип:

– Күйөө кайда жүрөт? Ал экөөбүз бир кожоюнда иштегенбиз,– деди.

Анан Шмуликти көрүп, кучактап, өөп калды. Кыз менен туугандары күйөө баланын досун көрүп, ого бетер капаланышты. Шмулик үстүндөгү эски кийимдерин чечип, жаңысын кийсин дешип, койчудан өтүнүштү.

– Азыр,– деп койчу шайы кийим алып келүүнү өтүндү.

Кымбат баалуу жаңы кийимдерди алып келишти. Күйөө бала аларды кийгенден кийин бир керемет болду. Кийими менен кошо Шмулик да өзгөрдү. Жаркырап, жүзүнөн нур

чачырады. Көздөрүнөн акылдуулугу көрүнүп турду. Анан ал Тораны жатка айтып, тургундарга аны терең түшүндүрүп, раввин билбеген нерселерди айтты. Бардыгы күйөө баланын акылына таң калышты. Кыз сүйүнгөндөн албырып, ичинен келме келтирди.

Раввин күйөө баласы жөнөкөй адам эмес, отуз алты сырдуу такыбалардын бири экенине түшүндү.

Үйлөнүү той мурда болуп көрбөгөндөй салтанат менен өттү. Келген коноктор ичип, жеп, жаш жубайлардын бактысына кубанышты.

ЭКИ ТЫЙЫН

Улгери бир кембагал жөөт болуптур, ал ушунчалык кедей болгондон үйүндө наны да, отуну да жок экен. Бир курдай кыштын күнү ал эки тыйын алып, аялына берип:

– Ме, сага эки тыйын, тезирээк барып отун сатып кел, – деди.

Аялы сүйүнгөн бойдон базарга барса, отун кымбат экен, акчасы жетер эмес. Бирөө гана төрт тыйын деп туруптур. Ал аердеги кишилерден эки тыйын карыз сурады, бирок кембагал аялга эч ким бербеди. Аял ызаланып ыйлап жиберди:

– Эки тыйын үчүн бир үй-бүлө тонуп өлөт дегенди ким угуптур?

Аялдын ыйы менен эч кимдин иши болбоду. Уккандар аяган болуп башын чайкап басып кетишет.

Анан аялдын жанына бир карыган жөөт чал басып келип:

– Эмне ыйлап турасың? – деп сурады.

Аял арманын айтып берди. Карыган абышка (бул Кызыр алейсаламдын өзү болучу) чөнтөгүнөн эки тыйын алып, аялга берди да унчукпастан кетип калды.

Аял бир кучак отун сатып алып, үйүнө барып, күйөөсүнө болгон окуяны айтып берди. Күйөөсү сүйүнгөндүн ордуна аялын тилдеп кирди:

– Эй, келесоосуңбу? Ал абышканы эмнеге коё бердиң? Ал Кызыр алейсалам болушу керек!

Экөө жүгүргөн бойдон базарга барышып, алиги абышканы издеп таппай коюшту. Ал эми Кызыр алейсалам аларды отунга туйтундурду. Анын тыйынына сатып алган отуну эч качан түгөнгөн жок. Канчалык алышса, кайра андан көп кошулуп турду. Алар кийин отунун сата башташты, көп сатса, отуну ого бетер көбөйүп, кемпир-чал бат эле байып кетишти.

Мышык менен чычкан түктүү, ушуну менен жомок да бүттү.

ИНГУШ ЭЛ ЖОМОКТОРУ

АДАМ ЖЫРТКЫЧТАРДЫ КАНТИП ЖЕҢДИ

Бул окуя илгери-илгери, жерде адам менен айбандар жаңы жаралганда болуптур. Айбандар ар кимге жай бөлүштүрөт.

Сен, Балык, суу астында жашайсың.

Сен, Жөргөмүш, күнү-түнү желе токуйсүң.

Сен, Карышкыр, токойдо жашап, жаныбарларды коркутасың.

Сен, Арстан, баарынан күчтүүсүң, айбандардын падышасы болосуң.

Анан акыл менен амалды кимге берүүнү ойлошту.

Акыл менен амалды Адамга берүү керек, – деди Арстан. – Менин күчүм болгондон кийин Адам менден коркот.

Жер үстүндөгү жайлар ушундайча бөлүштүрүлдү. Бир курдай айбандар токойго чогулушту. Жакын жерден балтанын үнү угулду. Карашса, Адам дарак кыйып жаткан экен.

Азыр мен күчүмдү биринчи Адамга сынап көрөмүн! – деп күрүлдөдү Арстан. – Азыр жеп салам!

Аны угуп. Адам каткырып күлдү.

– Эй, ырысы жок, Адам! Кайсы арыңа күлүп атасың? Сени жегени келдим!

– Мен сенин келесоолугуңа күлүп жатам. Мен сага жардам бергени келсем, мени жейм дегениң кандай? Сен кубаттуу болгон соң душмандарың да көп болот. Сени душмандарың кууп калса, жашына турган жай керек. Мен сага ошол жашына турган жай жасаганы жатам, – деди Адам.

– Мен аны билгеним жок,– деди Арстан. – Макул, анда аны жакшылап жасагын.

Адам ишке киришти. Ал чоң клетка жасады.

– Кана, айбандардын падышасы, сага каалаганындай үй жасадым, ичине кирип көрчү,– деди.

Арстан ичине кирип:

– Көрүнбөй калдымбы? – деп сурады.

– Куйругунду тарт, ошондо көрүнбөй каласың,– деди Адам.

Арстан куйругун жыйып алды, Адам клетканын эшигин жаап салды.

Айбандардын падышасы, мени уккун, акылың болбосо, кара күчкө ишенбегин,– деди Адам.

Арстан Адам жеңип кеткенин түшүндү. Анан ызасына чыдабай күрүлдөп, айбандарды жардамга чакырды. Анын үнүнөн корккон айбандар туш-тушка качып кетишти.

Айбандардын падышасын жеңген Адам бизди соо коймок беле,– дешти качып баратышып. Ошентип адам бардык айбандарды жеңген экен.

ЖАБАГИ АЙЫЛДЫ КАНТИП САКТАП КАЛДЫ

Бир айылда Жабаги аттуу бала жашаптыр. Баланын эне-атасы жок томолой жетим экен. Кайдан келип, анда койгонун эч ким билбейт. Анын акыл-эси, жүрүштүрүшү бардыгына жагып, ар ким колунан келишинче жардамын аябайт. Бири май токоч берсе, бири көйнөк берет. Жабаги чоңойгондо эчки кайтарды. Бала эчкилерин түбүндө айылы жайгашкан бийик тоонун бетине жаят.

Бир жолу эрте менен эчкилерин жайытка айдап барып тоодон жарака кеткенин көрөт. Эртеси жумуртка аныктып, ошол жаракага коёт. Кечинде караса, жарака чоңойуп, жумуртка ичине түшүп кетиптир.

Үчүнчү күнү бала жаракага чоң таш коёт, кечинде таш жаракага түшүп кетиптир. Жабаги тоо урап, айылды басып каларын сезет. Кечинде эчкилерин айдап келип, айылдагыларга жарака жөнүндө айтат.

Кеч боло электе кетип калалы, – дейт.

Аны уккандардын айрымдары кайра шылдыңдап күлүштү:

Бул жерде биздин ата-бабаларыбыз канчадан бери жашап келишти, эч качан тоо кулаган эмес. Балким сенин биздин айылга келгениңди тоо жактырбай жатса керек...

Айрым адамдар баланын тилин алып, аны менен кошо айылдан чыгып кетишти. Ошол түнү тоо кулап, айылды басып калды. Жабаги Казаноко менен кеткендер жаңы конуш курушту. Ал айылга өздөрүн ажалдан сактап калган Казаноко деп баланын ысмын беришти. Ал айыл шар аккан Баксан өзөнүнүн боюнда азыр да бар.

КАРЫШКЫР, ТҮЛКҮ ЖАНА КОРОЗ

Токойдон карышкыр, түлкү жана короз жолугуп калышты. Түлкү:

– Биздин үчөөбүздүн тең үйүбүз жок. Келгиле, бирге жашап, кыштак – шахъар курабыз, – деди.

– Кантип курабыз? – деп сурашты карышкыр менен короз.

Түлкү түшүндүрө баштады:

Карышкыр токойдон жыгач ташыйт, мен от жагам, короз болсо таңынан кыйкырат. Адамдар түтүндү көрүп, короздун чакырганын угуп, бизди кыштак – шахъар курган экен деп ойлошот.

Карышкыр менен короз макул болушту.

Эртеси карышкыр отунга кетти, түлкү корозго тап берип, куйругу жулунуп калды. Карышкыр отун көтөрүп келип, дарактын бутагында конуп олтурган куйругу жок корозду көрөт.

– Сага эмне болду? – деп сурады короздон. Короз болгон окуяны айтып бергенде карышкыр аз жерден түлкүнүн куйругун жулуп таштаган жок.

Түлкү четке чыга берип:

– Эгерде биз куйрук жулушуп жүрө берсек, эч качан кыштак кура албайбыз, – деди.

Анан алар жарашып, ынтымакта жашай башташты. Карышкыр жыгач ташыйт, түлкү от жагат, короз кыйкырат. Муну байкаган адамдар токойго кыштак – шахьар курулуптур дешти.

КОЖО МЕНЕН ЭШЕК

Улгери биздин жерде Кожо аттуу шайыр адам жа-шаптыр. Анын жоруктары жөнүндө көп аңыздар айтылат. Бир курдай Кожонун эшеги жоголуп кетиптир. Кожо эшегин издеп чыгат. Эч жерден таппайт. Күн батууга жакындап баратат. Бир аздан соң караңгы кирет. Эшек жок.

– О, Аллах, эшегимди тапканга жардам эт,– деди Кожо. – Эгерде жардам берсең аны эртең базарга алпарып, бир сомго сатам. Бир сомдон ашырбайм деп убада берем.

Ошентип айтар менен эшеги бадалдын арасынан чыга келди. «Эх, шашып кетиптирмин убада берем деп... Айла жок эми, Аллахты алдоого болбойт, эртең базарга алып чыгам»,– деп ойлоду Кожо.

Эртеси мышыгын эшегине кошоктоп, базарга жөнөдү. Элдин баары эшек менен мышыкты карашат.

– Сатасыңбы?

– Сатам.

– Эшегиң канча турат?

– Бир сом.

– Эмне мынча арзан? Келе, мен алам,– дейт кардар.

– Бирок эшек мышык менен чогуу сатылат, мышыгым билимдүү,– дейт Кожо.

– Билимдүү мышыгың канча турат?

– Токсон тогуз сом.

– Ого! – дейт кардар. – Андай болсо кереги жок.

Кожо эшекке бир сом, мышыкка токсон тогуз сом сурап базарда кечке турду.

Күн батып, базар тарады. Кожо:

О, Аллах, мен убадамды бузганым жок, эшектин баасы бир сом деп базарда кечке турганымды Күн көрдү. Эч ким

сатып албай койду. Менде күнөө жок. Эми эшек өзүмдө кала берет,— деди да Кожо мышыгын көтөрүп, эшегин минип, үйүнө жөнөдү.

КУДУКТАГЫ АРСТАН

Мокойдо түркүн айбандар жашачу. Арстан келгиче бардыгы жакшы болучу. Ал бардыгына салык салды: коён бөжөгүн берет, бөрүлөр бөлтүрүгүн, түлкүлөр бачигин, айтор ар бири өз балдарын тирүүлөй алып келишет. Айла жок, корккондорунан макул болушту.

Бир күнү кезек түлкүгө келди. Куу түлкү каардуу, ач көз арстандан кантип кутулууну ойлоду. Анан ал өзү арстанга келди. Арстан аны көрүп, кыйкырып коё берди:

– Эмне кечигип жүрөсүң? Кантип куру кол келдиң?!

– О, таксыр! Өзүмдүн бачигимди алып келаткам, чоң дарактын жанынан бөлөк арстан чыга калып, бачигимди тартып кетти,— деди ыйламсырап.

– Ал кайда жүрөт?

– Эгерде сен макул болсоң, мени ээрчисең ал каракчынын жашынган жерин көрсөтүп берем.

Экөө ээрчишип, чоң даракка келишти. Тарбайган бутактардын алдындагы кудукту көрсөтүп:

– Алиги каракчы ушерде. Сен мени көтөрүп турсаң, экөөлөп көрөлү,— деди.

Арстан түлкүнү жонуна көтөрүп, экөө кудукка үнүлдү. Суудан өздөрүн көрүштү. Акылсыз арстан кудуктагы арстан бачикти кармап турган экен деп ойлоду. Арстан жинденип, түлкүнү үстүнөн ыргытып жиберип, кудукка секирди. Секирип, сууга тумчугуп калды.

Айбандар ошентип каардуу арстандан кутулушкан экен.

МҮЙҮЗҮ КУРЧ ЭЧКИ

Уч эчки болуптур. Алар бирге оттоп жүрүшүптүр. Чоңураак экөө тик мүйүздөрүнө мактанышчу экен. «Азыр карышкыр келсе, көргүлүктү көрсөтөт элек», – дешет. А берки кичирээк жашы тигилердин сөздөрүнө аралашпай чөбүн оттоп, кээ-кээде мүйүзүн ташка жанып курчутат.

Кечинде үчөө тең үйлөрүнө кайтышыт. Биринчиси алдыда, андан кийин экинчиси, жашы эң артта келаткан. Капыстан карышкыр чыга калып, алдыда бараткан эчкиге:

– Кел, сүзүшөбүз! – деди.

– Сүзүшсө, сүзүшөбүз, келесоо бөрү, – деди эчки.

Экөө кармаша баштаганда карышкыр, тигини сугунуп койду. Аңгыча ортоңку эчки жетип келди.

– Кел, сүзүшөбүз,– деди бөрү.

– Сүзүшсө сүзүшөбүз, келесоо бөрү,– деди ортоңку эчки.

Экөө кармаша баштаганда карышкыр аны да лак эттире сугунуп койду. Артын караса, дагы бир эчки келатыптыр.

– Эй, келесоо бөрү, кел, сүзүшөбүз! – деди жаш эчки.

Сүзүшкүң келсе, сүзүшөбүз,– деди карышкыр тигиге таң калып.

Кичинекей эчки секирип келип курч мүйүздөрү менен карышкырды жыга сүзүп, туяктары менен жерге тебелеп салды. Карышкырдын карды жарылып, ичинен берки эки чоң эчки чыга келди.

Силер карышкырды катуу коркуттуңар го,– деп жаш эчки алдыга басты. Берки экөө баштарын жерге салып артынан ээрчип алышты.

АКЫЛДУУ КЫЗ

Улгерки бар заманда ээн талаада Эделбай деген бай жашаган экен. Анын үч уулу болуптур. Экөөнү үйлөндүрөт. Үчүнчүсүн үйлөндүрүш үчүн ал ар нерсени аңдап билген жана ийкемдүү болуш керек. Уулун сынаш үчүн Эделбай базарга кырк эчкини айдап барып, аларды сатпастан кырк кез чыт кездеме сатып келесиң дейт. Жандөөлөт көпкө ойлонуп, атасынын табышмагын таппай койдү. Шаарга жетип, бир кембагалдан конуп кетүүнү сурады. Кечинде дасторкондун үстүнөн атасынын татаал тапшырмасын айтты. Үй ээсинин сулуу кызы табышмакты угуп:

– Ал оңой эле экен. Эчкилердин тыбытын тарап, аны сатып туруп, анан кездеме сатып алуу керек,– деди.

Жандөөлөт кыздын айтканындай кылды. Бирок атасы буга уулунун акылы жеткенине ишенген жок, уулу чындыгын айтып берди. Эделбай айткан калыңын төлөп, уулун ошол кызгы үйлөндүрдү, анткени акылсыз күйөөгө акылдуу келинчек керек эмеспи.

Бир күнү Эделбай шаарга бармай болду. Келиндеринен эмне сата келейин деп сурады.

Улуу келини ичинде күзгүсү бар сандык деди, ортончу келини кооз килем сурады. Ал эми кичүү келини:

– Мага белектин кереги жок. Бир гана суранычым бар – мынабу баштыкты алып, ичин ачпай кайра алып келгин,– деди.

Эделбай буга аябай таң калды, бирок баштыкты алды. Кайра келе жатканда алиги баштыктын ичинде эмне бар

экен деп кызыгып караса, койдун каржилигинин сөөктөрү экен, Эделбайдын ачуусу келип, туш-тушка ыргытып салды. Ошол замат Эделбайга каракчылар кол салды. Эделбай аларга жансоога үчүн алтымыш карыган, жетимиш жаш төө берейин деди. Каракчылар буга макул болуп, Эделбайды бошотуп, кербенин кайрып беришти.

Каракчылар айылга төөлөрдү алганы келатканда Эделбайдан:

– Биз көптөн бери көз салып келе жатабыз, силер кырк бир адам болчусуңар, бизди талкалап салмаксыңар. Калган кырк адам кайда кетти? – деп сурашты.

Баштыктагы жилик сөөктөр сыйкырдуу экенин Эделбай ошондо билди. Каракчылар айылга келишкенде кичүү келини Эделбайдын төөлөр жөнүндөгү айтканына дароо түшүндү. Келин алтымыш аксакалды чакырып, кеңеш салса, алар эч кандай барымта төлөбөйбүз дешти. Ал эми Эделбайды бошотууга жетимиш жаш жигитти жиберди.

Ошентип, кыздын акылы менен каракчылар талкаланып, Эделбай үйүнө аман-эсен келиптир.

АКЫЛ САТКЫЧ

Улгери бир хан болуптур. Ал күндө терезеге келип олтуруп, элдин эмне кылып жатканына көз салчу экен. Бир курдай бир топ адамдар чогулуп, анан тарап кеткенин байкап калат. Хан увазирин чакырып:

– Тээтиги жерге эл эмнеге чогулду? – деп сурайт.

– Аерге күндө бир киши келип, акыл сатат, келген кишилер анда акыл сатып алышат, – дейт.

Муну укканда хан: «Эгерде кудай акыл бербесе, анда аныкантип сатып алууга болсун?» – деп ойлойт. Анан акыл саткычка келип:

– Мага керектүү акылың барбы? – деп сурайт.

– Сиз ким болосуз? – дейт акыл саткыч.

– Мен ханмын!

– Эгерде сиз хан болсоңуз анда сизге ылайык накыл сөздөр бар, сиз адегенде миң дилде төлөйсүз, – деди.

Хан ага миң дилде берди. Акыл саткыч:

– Ар бир ишти ойлонуп жасаш керек, ойлонбой жасалган иш оңунан чыкпайт, – деди.

Хан бул сөздү бардыгы окуй тургандай, өз үйлөрүнүн дубалдарынын бардыгына илдирди.

Бир курдай хан чачтараачты чакырып калды. Чачтараач ханга келатканда жолдон увазири жолугуп:

– Сен хандын чачын кандай устара менен аласың? – деп сурады.

Чачтараач ага жыгач саптуу устарасын көрсөтүп:

– Ушуну менен, – деди.

– Ханга алтындан жасалган устара жарашат, – деп увазир ага алтын устара берди.

Чачтараач өзүнүн устарасын белине кыстарып, алтын устараны алды. Анан ханга барганда устарадан жазуу көрдү. «Ар бир ишти ойлонуп жасагың, ойлонбой жасал

ган иш оңунан чыкпайт». Чачтарач өзүнүн устарасын алып чыгып, аны менен хандын чачын ала баштады, ал эми алтын устараны үстөлдүн үстүнө коюп койду.

– Бул эмне кылганың? – деди хан. – Алтын устара менин башыма жарашпайбы? Аны алдыма коюп койдун да, чачымды жыгач сап устара менен алдың?

– О, таксыр! Сиз өзүңүз: «Ар бир ишти ойлонуп жасагын, ойлонбой жасалган иш оңунан чыкпайт»,– деп жазып жатпайсызбы. Ошондуктан мен өзүмдүн устарамды пайдаландым, ал эми алтын устараны увазир берген, мен бул устаранын сырын билбейм,– деп жооп берди чачтарач.

Хан увазирди чакыртып:

– Берген устараң менен азыр өзүңдүн чачыңды алгын! – деди жинденип.

Чачтарач алтын устара менен увазирдин чачып алып кирди. Бүткүчө увазир өлүп калды. Көрсө увазир ханды жаман көрчү экен. Алтын устараны ууга чылап туруп, чачтарачка бериптир.

Хан чачтарачтын тапкычтыгына жана акылына ыраазы болуп, ага көптөгөн сыйлыктарды тартуу кылат.

Анан падыша акыл саткычты издеп барса, ал небак кетип калыптыр.

АЛДАР-КӨСӨНҮН АМАЛЫ

Кайсы бир айылда Алдар-Көсө деген сакал-муруту жок амалдуу адам жашаптыр. Көздөрү курч, аяштыры түз, колдору ийкемдүү, акылы тунук болуптур. Ал өзгөчө акылсыздар менен сараңдарды шылдыңдап, келеке кылчу. Алдар-Көсөнүн байлыгы болбогон, бирок амалы менен ачка өлчү эмес.

Жарты-бай акылы аз жана сараң экен. Малын санаганда күн чыкканда баштаса, күн батканда араң бүтчү. Бир курдай Алдар-Көсө байга келип:

Урматтуу бай, менин эки сомум бар, капчыгым жок. Уучтап жүрүп колум талып кетти. Андан кантип кутулардын жолун айтып бересиңби? – дейт.

– Жардам берем! – деп бай сүйүнүп кетти.

Андай болсо эки сомго кичирээк улагыңды сат,– деди Алдар.

Бай ойлонуп-ойлонуп: «Сатса болот экен» деди ичинен.

Анан өлөйүн деп калган арык, чычкактаган аксак улагын кармап, Алдар-Көсөгө берди.

– Жакшы улак, арзан берип жатам. Келе, эки сомунду!

Алдар-Көсө улакты алып, акчасын колуна кармап туруп:

– Урматтуу бай, мен айныдым. Эки сомдун үстөгүнө бул улакты алып, мага козу бер,– деди.

«Жаман соода эмес,– деп ойлоду бай,– эки сом, үстөгүнө улак». Бай кой короону аралап, бир кичинекей козуну кармап келди.

– Ме, муну. Жакшы козу. Келе, эки сом менен улакты.

Алдар-Көсө козуну алды, акчасы дагы эле колунда. Улакты да кармап турат.

– Урматтуу бай, эки сомду, үстөгүнө улак менен козуну алып, мага эчки бер,– деди.

«Жаман соода эмес,– деп ойлоду бай,– эки сом, үстүнө улак менен козу». Бай кой короону аралап, эң арык эчкини кармап, Алдар-Көсөгө:

– Ме, муну алгын. Жакшы эчки. Эки сомду, улакты, козуну бергин,– деди.

– Токто, токто, урматтуу бай,– деди Алдар-Көсө. – Мен дагы айныдым. Эки сомду, улакты, козуну, эчкини алгын да, мага бир эле кой бергин. Эми койду өзүм тандап алайын.

«Бул жолу мага оңдой берди болду! – деп сүйүндү бай. – Эки сом, улак, козу, эчки – бардыгы болуп бир гана койго».

– Бар, барып тандап ал,– деди.

Алдар-Көсө эң чоң семиз койду тандап алып, байга эки сом, үстөгүнө улак, козу, эчкини берди. Анан койду жетелеп кетип калды. Бай болсо алаканын ушалап:

Алдар-Көсө анык келесоо турбайбы! Ушунча байлыгын бир койго алмашып жиберди,– деди өзүнчө.

Бай кимиси келесоо экенин түшүнгөн жок.

БЕРЕШЕН МЕНЕН САРАҢ

Берешен менен Сараң экөө сапарга чыгышат. Сараң жолду ката Берешендин тамагын жеп келет. Акыры Берешендин азыгы түгөнөт. Ал сараңдан азыгынан кайрылыш десе, тиги меники да түгөнүп ачка калам деп болбойт. Берешен сапарын улаганга күчү келбей, түнөп чыккан үңкүрдө кала берет. Сараң кетип калат.

Үңкүрдө жатып карды ачкан Берешен бир чөптү үзүп алып, оозуна салар замат бардык өсүмдүктөр менен жаныбарлардын сөздөрүн түшүнүп калат.

Кечинде үңкүргө карышкыр, түлкү жүгүрүп кирип, сагызган учуп келди. Түлкү сагызгандан бүгүн эмне жедиң деп сурады. Сагызган ачкамын деди.

Мынабу теректин түбүндө чычкан бар,— деди түлкү. — Ал алтын тыйындар менен ойноп, анын кубатына эле тоюп калат.

Карышкыр болсо тоонун каршы тарабын көрсөтүп, аерде бир байдын миң кою жана бир алтын эчкиси бар экенин айтты. Ошол алтындын кубатынан дайым ток жүргөнүн, эгерде эчкинин башын сокурга берсе, ал көрүп калат деди.

— Тиги дарактан түбүндө жети падышадан калган казына бар, ошол казынанын кубатынан кардым ачпайт,— деди түлкү.

Таң ата айбандар үңкүрдөн чыгып кетишти. Берешен чычкандын ийинине барып, аерден алтын таап алды. Анан ал байга барып, эчкисин сатып алды. Берешен падышанын кызы сокур экенин билчү. Ал падышага барып, кызыңды айыктырамын деди. Падыша макул болду. Эчкини сокуп, башын бышырып, кызга берди. Кыз аны жээр менен көрүп калды.

Падышы кубанып, кызын Берешенге берип, той уюштурду. Падыша күйөө баласына эмне каалаганың аткарам деди. Берешен түбүнө казына көмүлгөн даракты сурады. Падыша макул болду. Берешен казынаны казып алып, келинчеги менен жетиштүү болуп, жыргап-куунап жашап калды.

Ал ортодо Сараң келип, Берешендин турмушуна ичи күйүп сурады:

– Сен кантип байыдың? Мен ачка да болуп, үшүп да жүрөм,– деди.

Берешен болгон иштин бардыгын төкпөй-чачпай айтып берди. Сараң үңкүргө жөнөдү. Айбандар менен сагызганды күтүп, жашынып калды. Түн бир оокумда келишти. Биринчи болуп, түлкү кирди. Ал кимдир бирөө булардын сөздөрүн угуп, алтын, казыналарын алып кеткенин, мындан кийин сак болууну айтты. Анан үңкүрдүн ичин текшерип чыгалы деди. Баарылап үңкүрдү тинтишти. Бир кезде түлкү:

Үңкүрүбүздө адам жүрөт! – деп кыйкырып жиберди.

Карышкыр Сараңдын ичин жарып, өлтүрүп салды.

ӨТҮКЧҮ МЕНЕН ХАН

Бир хан анын жарлыктарын эл кандай аткарып жатканын текшерип көрмөкчү болду. Анан ал түндөсү эл эчтеме жасабай, эч ким от жакпасын деп буйрук берди.

Увазирлери келип, буйрук жарыя этилип, эл аны аткарып жатат деп айтышты. Хан кембагалдын кийимдерин кийип, шаарды кыдырды. Караңгы көчөгө түшүп, алыстан бир отту көрөт. Аерге барып, эшигин ачып, кайыр сурайт.

Бул үйдө өтүкчү жашачу. Ал өтүк ултарып олтурган. Кайырчы киргенде ал ордуна туруп, бир сындырым нан берди.

Түндөсү эч ким иш жасабасын, шам жакпасын деп хандан буйрук болбоду беле, – деди кайырчы. – Сен падышандын буйругун эмнеге аткарган жоксуң?

– Кайырыңа нан албадыңбы, эми баш оорутпай кете бербейсиңби.

Ошондой буйрук берген хан келесоо да! Өзүң эле ойлочу, эгерде мен иштеп олтурбасам сага нанды ким берет эле? Мен деген кедей адаммын. Күн сайын төрт тенге пайдама түшсө, төрт тенгени сарп кылам.

Хан унчуккан жок, кайрылып үйүнө кетти. Увазирлерин чакырып:

– Мен силерди жөнөкөй адамдардан акылдуу деп ойлоп, көп каражат жумушайм. Эми мен силерге тапшырма берем, силер жообун айтышыңар керек. Ишимден мен күнүнө төрт тенге зыян тартам, төрт теңге пайда көрөм. Ошондо мен канча пайда көрөм? Силерге үч күн мөөнөт

берем. Үч күндүн ичинде жообун бербесеңер же жообун билген адамды таппасаңар башыңар алынат! – деди.

Үч күн өттү, увазирлер табышмактын жообун табышпады. Анан алар хандан коркуп, бир жакка качып кетүүнү ойлошту. Ошол кезде буларга алиги өтүкчү келип, акысын жакшы төлөсөңөр табышмагыңарды таап берем деди.

Увазирлер өтүкчүгө төрт миң дилде беришип, ханга ээрчитип барышты.

– О, таксыр,– деди өтүкчү,– төрт теңге зыян тартып, төрт теңге пайда тапканым мындай. Бир теңгени жаңы карызыма берем, дагы бирди эски карызыма берем, үчүнчүсүн кудукка таштайм, ал эми төртүнчү теңгеге аялым экөөбүз жашайбыз.

– Бир теңгенин аялың экөөңөргө кеткени түшүнүктүү,– деди хан. – Калган үч теңгени эмнеге жумшайсың, ошону түшүндүрүп бергин.

– Куп болот, ханым,– деди өтүкчү таазим этип. – Жаңы карызымы бергеним – эркек балама жумушайм, эски карызыма бергеним – мени тырмактайыман багып өстүргөн ата-энеме беремин, мен аларга карыздармын.

– Кудукка таштаганыңчы? – деп сурады хан.

– Ал кызыма жумшаганым, кыз бала чоңойгондо башка үйдүн бүлөсү болуп кетет эмеспи,– деди өтүкчү.

Хан ыраазы болуп, өтүкчүгө сый көргөзүп, казынадан алтын-күмүш берип узаткан экен.

КАРАКАЛПАК ЭЛ ЖОМОКТОРУ

АРАБАНЫН КУЛУНУ

Бар экен, жок экен, илгери бар каракалпак адам акыркы акчасына кулундуу бээ сатып алыптыр. Анан ал чайханага кирип чай ичип олтурганда, чайхананын жанынан бир бай араба менен өтөт. Кетип баратып, кулунду чакырса, кулун энесин таштап, арабаны ээрчип кетет. Алиги киши арабаны кууп жетип, канчалык сураса да бай кулунду бербейт. Айласы кетип, Жаныбек ханга барып, датын айтат. Хан кедей менен байды угуп:

– Сен, бай, арабаңа олтуруп, Үргөнч тарапка жүргүн, а сен болсо бээңе минип, Кожейли тарапка жүрөсүң. Кулунду ортого коёбуз, анан ал кимди ээрчисе, ошонуку болот,– деди.

Бай айткандай кылышты. Бирок келесоо кулун энесин ээрчибей, арабаны ээрчип кетти. Ошентип кедей кулунсуз калып, катуу кайгырды. Анан айласы кетип, Жийренше

чеченге барып, болгон окуяны айтып берди. Жийренше чечен кедейге балык сайгыч менен тор алып келгин деди. Кедей сураганын алып келип берди.

Эртеси Жээренче чечен Жаныбек хан дайыма куш салып, аңчылык кылган талаага барып, бадалдардын үстүнө балык кармаган торун жайып койду. Көп өтпөй Жаныбек хан жигиттери менен келип калды. Анан жайган торунун чети менен ары-бери басып, балык сайгычы менен жерди улам сайып коюп жаткан Жээренче чеченди көрүп, хан аябай күлүп:

– Жээренче, сен таптакыр жинди болуп калсаң керек, дүйнө жаралганы кургак жерде балык болгон эмес,– деди.

– Ооба, жер жаралганы кургакта балыктын болбогону ырас, бирок азыр кургакта да балыктар болот, Жаныбек хан,– деди Жээренче.

– Кантип? – деди хан таң калып.

– Урматтуу ханым,– деди Жээренче,– сенин бийлигин алдында араба кулун тууган болсо, анда эмне үчүн кургак жерде балык болбосун. Мен ошол балыктарды кармап жүрөм.

Падыша өткөндө кедей менен байдын талашын эстеди. Анан байды чакырып, кулунду кедейге кайрып берди.

КОРОЗ МЕНЕН ЧӨӨ

Канаттары сары, кызыл, куйругу алтындай жаркыраган бир кооз короз болгон экен.

Таң ата короз дубалга чыгып алып:

– Ку-ка-ре-ку! Менин назик тоокторум! Тургула! Иш токтоп калды. Карагылачы, жерде канча дандар чачылып жатат!

Тооктор ойгонуп, короого чуркашчу.

Ал күнү да короз мурдагысындай эле эрте турду.

Ку-ка-ре-ку! Күнүнөр кутмандуу болсун! Ку-ка-ре-ку, назик тоокторум! Сулуу тоокторум! Тургула, силерди жем күтүп калды!

Ушул кезде жол менен ачка чөө жүгүрүп бараткан. Короздун үнүн угуп, жашынып жакындап келди.

«Бир жыргайт экенмин»,– деп ойлоду чөө дубалдагы корозду көрүп.

Ал таазим эте ийилип:

– Урматтуу бир тууганым короз, таң атпай кимди чакырып жатасың? – деп сурады. – Жакшы укпай калдым.

– Мен тоокторумду чакырып жатам,– деп жооп берди короз койкоңдоп. – Тезирээк ойгонушса болот эле! Дандарды чокуш керек! Күн шашке болоюн деп калды.

Чөө дагы ийилип таазим этип, үнүн жасап сүйлөдү:

– О, короздордун урматтуусунун урматтуусу, дубалдын башынан бери түшүп келесизби. Карачы, жолго көп дан төгүлүп калыптыр. Кел, бирге чогултабыз.

Короз чөөнү дубалдын башынан бир көзү менен карап, канатын күүлөп:

– Менин убакытым жок. Жалкоо тоокторду ойготушум керек. Этерде сен шерик тапкың келсе, дарбазанан жанында бирөө уктап жатат, ошого бар,– деди.

Чөө сүйүнүп кетти. Бул короз дагы бир корозго жиберген экен деп дарбаза жакка жүгүрүп кетти.

Чөө жетип барып, жакшылап караса, аерде чоң дөбөт уктап жатыптыр. Чөөнүн жүрөгү түшүп, кайрылып, качып берди. Дөбөт кууп жетип, моюндан тиштеди.

– Ай-ай! – деп кыйкырып жиберди чөө. – Мени коё бер, мен сиздин кошунаңыз короздун досу болом! Сиздин ден соолугуңузду сурагын деп жиберген мени.

– Мен корозду сага окшогон оңбогур жалганчылардан коргойм! – деп дөбөт чөөнү жара чайнап салды.

КАРАЧАЙ ЭЛ ЖОМОКТОРУ

АК КОЗУ

Мурдагы бир заманда канаттуулар менен айбандардын тилин билген бир адам жашаган экен. Бир курдай ал тоодогу койчу досторунукуна барат. Досторуна жакындап калганда карышкырдын улуганын угат.

«У-у-у, бүгүн түнү бороон болот. Бороонго кошулуп биз кой короого тиебиз, козу жейбиз. У-у-у!»,- деп улуит карышкыр.

«Бороондон коркпойм! Бир кесим куйрук жеп, күчүмө кирип, силер менен кармашам!» – деп улуит койчунун ити. Алиги адам булардын сөздөрүн угуп, мыйыгынан жылмайып коюп, үйгө кирип кетет.

Анын келгенине достору аябай кубанат.

– Досубузду бука союп коноктойбуз,- дешет алар.

– Кереги жок,- дейт мейман,- андан көрө кой сойсоңор болот.

Коноктун айтканы – айткан. Семиз кой союшуп, этин бышырып, мейманга куйрук тартышты. Ал болсо, итти чакырып, куйрукту ага берди. Достору таарына түштү, бирок бир келген доско билгизишпеди. Куйруктан кайра кесишип, дасторконуна коюшту. Андан соң түндүн бир убагында мейманга төшөк салып беришти, өздөрү да жатып алышты.

Эртеси турушса, кар бир топ жаап салыптыр. Түнү менен бороон болуптур. Короодо кой да, ит да жок экен.

«Бул мейман менен кошо балакет ээрчип келсе керек»,,- деп ойлошту айрым койчулар. Айла жок койлорун издеп чыгышты.

Анан карашса, короого жакын эле жерде койлор чокмо-роктошуп, ит болсо аларды тегеренип жүгүрүп, кайтарып жүргөнүн көрүшөт. Ал эми койлордун четинде карда бир нече карышкырлар өлүп жатат.

Койчулар өздөрүнүн итинин кыйындыгын макташып, келген мейман жөнүндө жаман ойго кеткендерине уялып калышты. «Ал бул окуяны алдын ала билгендей, өзүнө берген куйрукту итке бербеди беле,– дешти.

Койлорду кайра короого айдап келишип, мейманга:

– Дос, сага ыракмат! Биз сага короо койдун жарымын берели деп чечтик. Сен кечээ итти тойгузуп, күч-кубат бердиң.

– Мен андай белегиңерди албайм, менин анчалык деле эмгегим сиңген жок,– деди.

– Анда эмне кааласаң ошону алгың,– дешти койчулар.

Койчулар койлорду айдап келатканда мейман койлордун артында илкий басып келаткан козуну көргөн.

– Чүрпөм, эмнеге артта калып келатасың? – деп сураган андан энеси.

– Бардык короо койдун бактысы менин аркамда, апа. Ошону араң көтөрүп келатам,– деп жооп берген козу.

– Каалаганымды берсеңер анда мага койлордун артында келаткан тээтиги ак козуну бергиле,– деди мейман.

Койчулар мейман өзү жактырган ак козуну беришти, бирок алар койлорунун байлык, бактысын берип жатышканын сезишкен жок.

Ак козуну үйүнө алып келгенден кийин ал бат эле байып, жетиштүү жашап калды.

Бир курдай ал аялы менен эшиктин алдында олтуруп, короз менен тооктун сүйлөшкөнүн угат. Короз таруу таап алып, тоокко: «Кел, бул тарууну жегин»,– дейт. Анда тоок: «Каягыма жемек элем, мен токмун. Өзүң жегин» – дейт. Булардын сөздөрүн угуп, бир топко чейин күлдү.

– Эмнеге күлүп жатасың? – деп сурайт аялы.

– Тоокту жемге чакырган мынабу корозго күлүп жатам,– деди күйөөсү.

– Эмне дегенин айтып берсең, мен да билейин,– деди аялы.

Күйөөсү айткысы келбеди. Эгерде ал сырын ачып койсо, анда анын жаныбарлар менен канаттуулардын сөздөрүн түшүнгөн касиетинен ажырап каларын билчү. Аялы таарынып, ыйлап, көшөрүп олтуруп алды. Айласы кеткенде күйөөсү сырын ачып берди. Ошондон кийин анын жаныбарлар менен канаттуулардын сөздөрүн түшүнгөн касиети биротоло жоголду.

Бул жомокту окугандар менен уккандардын да кыялдары ишке ашып, бактылуу турмушка жетишин каалайбыз.

НАМЫС

Улгери тоолуу айылда бир абышка өз үй-бүлөсү – кемпири, уулдары, кыздары жана келиндери менен жашаптыр.

Бир күнү эрте менен ойгонсо, калың кар жаап салыптыр. Сыртка чыкса, бир жаңы из жатат. «Таң атпай бизден кимиси чыкты болду экен?» – деп абышка из кууп жөнөдү.

Из менен ал көпкө жүрдү, из талаага алып чыкты, талаада калың ит мурун өсүп туруптур. Из ошерге барып жоголду.

– Сен кимсиң? – деп кыйкырды абышка бадалга эңкейип. – Сен менин үйүмөң чыгыпсың, изиң менен келдим.

Мен сенин бакытыңмын,– деген үн чыкты бадалдын арасынан. – Сенден кеттим! Эми мынча убора болуп келип

калыпсың, сага эмнеңди калтырайын: малыңдыбы же же-риңдиби, же кымбат кийимдериңдиби?

– Сен эрдик кылып күтө тур бактым,– деди абышка жа-лынып. – Мен барып, үй-бүлөм менен кеңешейин.

Бакыт макул болду. Абышка үйүнө келип, болгон окуя-ны айтты. Анан кеңеш салды. Көпкө ойлонуп, бир чечимге келе алышпады. Аялы малды айтты, уулдары жер дешти, кыздары жакшы кийимди айтышты. Акырында эң жаш ке-линден сурашканда ал:

– Намыс сураңыз,– деди.

– Туура айтасың, кызым! – деп абышка сүйүнүп кетти.

– Туура,– деп бардыгы макул болушту.

Абышка из менен кайра ит мурун өскөн бадалга келип:

– Бакыт! – деп кыйкырып чакырды. – Бардыгын: жерди, малды, кийимдерди да алып кете бер. Биздин үйгө намыс-ты калтырсаң болду,– деди.

Сен мени колу-бутуман байлап салбадыңбы,– деди ба-кыт. – Намыс кайда болсо, мен да ошердемин. Эми мен си-лерден кетпей калдым.

Ошентип, бакыт кайра кайрылып келип, ал үй-бүлө бактылуу-таалайлуу болуп жашап калыптыр.

ЭКИ БҮРКҮТ

Улгерки бир заманда Таулан деген мерген жашап-тыр. Ал тапкан-ташыганын кошуна-колоңдору менен бөлүшүп, улуу-кичүүлөрдүн бардыгына кадырлуу экен.

Бир курдай мерген токойду аралап баратып, булактын жанынан бир ак улакты көрүп калат. Качырып жибер-бейин деп мылтыкты секин көтөрүп, мээлеп калганда бир

сулуу кыз пайда болду. Кыздын чачы алтындай жалтылдап, жаңы туулган айдай каштары, узун кирпичтери, кой көздөрү, апакай жүзү жигитти кош көңүл калтырбады. Мерген мылтыгын төмөн түшүргөндө кайра улак пайда болду. Жигиттин тизелери калтырап, мылтыгы колунан түшүп калды. Анан токойдо кыздын күлкүсү жаңырып, үнү угулду:

– Эй, жигит, менден чочуба. Сен Апсаттын мейманысың,– деди.

Таулан эсин жыйып, бир кезде:

– Сен кимсиң? Мергендерге аңчылык кылган ак улаксыңбы же сулуу кызсыңбы? – деп сурады.

– Мен Апсаттын кызы Фатима болом,– деп жооп берди.

Мерген менен Фатима бирин-бири көрөрү менен сүйүп калышты. Экөө тең асман периштеси менен жер адамынын турмушу болбосун жакшы түшүнүшөт. Андыктан экөө тең махабаттары жөнүндө ата-энелерине айтышпады.

Андыктан экөө тең көз көрүп, кулак укпаган тарапка качып кетмей болушту. Фатима эркекче кийинип, экөө күлүк аттарга минип, качып чыгышты. Бирок айбандар менен канаттуулар экөөнүн каерде баратканын Апасатка айтып турушту. Апасаттын ачуусу келип, жигиттерин чакырып:

– Кууп жетип, экөөнү тең өлтүргүлө! – деп буйрук берди.

Куугунчуларды көрүп, экөө коктуга аттарын таштап, өздөрү адам изи түшпөгөн бийик тоого чыгып, аскага жашынып калышты. Куштар жигит менен кызды көрүп, чуру-чуу түштү. Куугунчулар экөөнү кармап алып, зоокадан ылдый ыргытып жиберешти.

Ошол кезде Апасаттын жүрөгү зырк эте түштү. Анан сыйкыры менен кыз менен жигитти бүркүткө айландырды. Экөө таштарга урунбастан, канат кагып, күндү көздөй учушту.

Анан эки бүркүт зооканын башына уя салышты. Зоокага эрте менен күндүн алгачкы нуру түшкөндө экөө уясынан чыгып, тоону айлана учушат.

ЭМНЕ ҮЧҮН ЭЛЬБУРСТУН ЭКИ ЧОКУСУ БАР

Эльбурс тоосунун бийик аскасынын боорунда жайкалып жашыл бетеге өскөн бет бар. Ал ажайып жайда тоо текенин үйүрү жашай турган. Үйүрдүн жашаган үңкүрү, тунук суусу, мол азыгы болуп, жашоолору мыкты эле. Алар өздөрүнүн өмүрү жөнүндө кооптонушчу эмес. Үйүр башчысы курч мүйүздөрү, көрөгөч көздөрү менен үйүрдүн ишенимдүү сакчысы болучу.

Көп жашап, башынан далай окуяларды кечирген тоо теке өзүнүн балдарын тез жүгүргөнгө, бир аскадан экинчи

аскага коркпой секиргенге, согушканга үйрөттү. Антпесе, үйүрдүн кабылан, аюу, карышкыр, бүркүт сыяктуу душмандары көп.

Күндөрдүн биринде тоо эчкилер бейгам оттоп жүргөндө асман карарып-түнөрүп келип, жамгыр жаап жиберди. Жайкы жамгыр көпкө созулбаса деле, үйүр башчы бардыгын чогултуп, үйлөрүнө алып келет.

Бир топтон кийин жаан басылып, күн жаркырап тийди. Көпкө чейин үңкүрдө турган улактар жадап кетип, сыртка чыкмакчы болду. Жаңы эле сыртка чыгышканда бир нерседен корккондой болуп, үйрүлүп калышты.

– Эмне болду? – деп карт теке алда немеден кооптоно туруп калды.

– Көрдүңбү, тээ тиякта бизди көздөй бирдеме жылып келатат, – дешти улактар.

Тоо теке үңкүрдөн шашыла сыртка чыкты. Чын эле чоң ак нерсе жаркырап жылып келатыптыр.

– Жигиттер бизге душман келатат, согушка даяр тургула! – деди тоо теке. – Адегенде мен өзүм жекеме-жеке чыгам. Мен мерт болсом, анда силер киришесиңер!

Тоо теке мүйүзүн курчутуп баштады. Мүйүздөрү курчуган соң дөңсөөгө чыгып, курч туяктары менен жер казып, топуракты асманга сапырды. Топурак менен кошо майда таштар чар тарапка капкайда учту. Андан соң тоо теке тизелей калып, башын төмөн салып, мүйүзүн созуп, душманга бир секирип жетти!

Тоо текенин курч мүйүзүнө тиер менен тоголонуп келаткан нерсе экиге бөлүнүп, бири асманга атылып, бири жели чыккан топтой катуу үн чыгарып, Эльбурс тоосуна урунду. Ошол замат көк тиреген тоодо эки чоку пайда болду.

Көрсө, тоо теке Айды тең бөлө сүзүптүр! Алиги ак тоголок нерсе Ай экен. Ошондон бери Ай жарым болуп калыптыр.

АК ТҮС

Улгери бир заманда Кореяны ак ниет король башкарган экен. Кимдин жакшы, кимдин жаман экенин таңдабаган оору королго да жабышат. Король кеселдеп калып, аны айыктырууга акылмандар менен табыптар чогулат. Ар кими ар кандай айтып, королду айыктыруунун жолун издешет. Акырында акылмандардын акылманы сөз алып:

– Король сүттөй болуп агарып кетти. Демек аны сүт менен дарылоо керек, – деди.

Олтургандардын ичи кажы-кужу болуп кетти.

– Сүт ичүүгө мыйзам тыюу салат!

– Мыйзамды бузгандан көрө өлгөн артык!

– Сүттү атүгүл жаңы төрөлгөн балага да бербейт, апасынын сүтү жок болсо!

Ушинтип талашып жатышканда акылмандардын акылманы, окумуштуу:

– Асмаңдан келген аян боюнча Жердеги мыйзамды король жазат.

– Асман жылдыз көздөрү менен Жерди карап турат. Жылдыздар жымыңдап, адамдар менен сүйлөшөт. Алардын тилин жылдыз санакчылар гана билет. Алар мага Таңкы Таза Мамлекеттин королуна сүт ичсе болорун айтты, – деди.

Акылмандар менен табыптар андан ары сөздү улантышкан жок, акылмандардын акылманы айтканга макул болушту. Королдун сүт ичкенге уруксат экендиги өлкөгө желдей тарады. Бирок сүт королдун жанын сактап кала

албады. Король дүйнөдөн кайтты. Өнү сүттөн да ак болуп калды. Адамдар аза күтүүнүн ак кийимдерин кийишти, өлкөдө курмандык чалуу, үйлөнүү үлпөтү, соттук териштирүүлөр, жазалоо иштери токтоп, эл орозо кармап калышты. Такка бөлөк король олтурду. Эл дагы эле аза күтүүдө. Үч жыл аза кийимчен жүрүштү. Аза кийимдерин чечкенде кийинки король өлдү. Кайрадан аза кийим кийишти. Чечкенде бул король да өлүп калды. Ошентип, ак түс өмүрдүн түсү болуп, королдор өлгүчө көптөгөн балдар төрөлдү... Азыр да корейлер ак түстүү кийим кийишет.

КИМИСИ ЧОЧКО

Ли династиясынын биринчи королу Тхэчжонун акылман кеңешчиси Мун Хак Тэса деген болуптур. Король аны сыйлаган үчүн урматына той уюштурат. Тойго сарай кызматчылары, белгилүү янбандар, ошондой эле чиновниктер келишет. Бардыгы ичишет, жешет, көңүл ачышат. Шарап суудай агат. Коноктор кызып калышат. Король да кызыйт. Бир кезде король Мун Хакка кайрылат:

– Урматтуу окутуучу, эмне үчүн сиз мага теңтуш катары кайрылбайсыз? Сен менин эң мыкты досумсуң да. Кел, тамашалашып, аския айтышабыз,– дейт.

Король менен тамашалашкандын аягы жаман бүтөт. – Менин башым экөө эмес,– деп Мун Хак таазим этип жооп узатты.

– Сиз, окутуучу, чочкосуз,– деди король күлүп. – Кана, мага тамаша айтчы...

– Сиз болсо... улуу урматтуу, бульдог итке окшошсуз.

– Жаңылышасыз, урматтуу окутуучу! Мен деген сизге окшогон эле жөнөкөй кишимин. Уялбаңыз, королуңуз менен тамашалашыңыз.

Анда Мун Хак:

– Улуу урматтуу, чочко өзүнүн алдынан чочкону гана көрөт, ал эми бульдог асмандагы Кудайды да көрө алат, – деди.

Король мас болуп, өзү да чочкого окшоп калып, тамашаны түшүнгөн жок.

КУМДАН ЖАСАЛГАН МАТЧ

Бул окуя илгери-илгери болуптур. Кытай императору Кореянын королуна чабарман жиберип: «Хан дарыясынын суусунун баарын кемеге куюп, Кытайга алып келсин» – дейт.

Король өзүнүн акылмандары менен министрлерин чогултуп, эмне кылуу керектигин кеңешет. Ары кетип-бери келип, эч нерсе чече алышпайт. Ошондо премьер-министр Хван Хи сөз алып, мындай дейт:

Улуу урматтуу король, кытай императоруна мындай жооп жиберүү керек. «Кореянын королу Хан дарыясынын суусун кемеге жүктөп, Кытайга сүйүнүч менен жиберет. Бирок анүчүн кемеге кумдан жасалган матч керектелет. Кореяда кум аз, ал эми Кытайдын түндүгүндө кум өтө көп. Бийиктиги үч жүз фут болгон кумдан жасалган матчаны бизге берип жибере алар бекенсиз» деген кабар жөнөтөлү.

Ошондон кийин кытай императору Кореяга ушул сыяктуу иштерди тапшырбай калган экен.

СЕУЛ КАНДАЙЧА БОРБОР ШААР БОЛДУ

Коре династиясынын бийлигинин орто ченинде Юн Квон деген адам жашаптыр. Ага бийик зоокалуу Пэкак тоосунун түштүк тарабынан ылайыктуу жер

таап, аерге кара өрүктүн бир нече дарагын олтургузуу тапшырылат.

Дарактар өнүп, бутактары жайылып чыкканда Юн Квонго Пэкак аскасындагы жазууну жаап калбасын дешип, бутактарды кесүүнү сунушташат. Аны Силла падышачылыгындагы белгилүү будда монахы Досон жазган. Аскада: «Эмки король Ли болот, борбор шаарды Ханянга алып кетүү керек» деген жазуу бар болучу.

Так ошондой болду. Генерал Ли королду тактан түшүрүп, өзү олтурду. Королдун ишенимдүү адамдары көп болучу, алар борбор шаарды Кэсондон бөлөк жакка көчүрүүгө мажбурлашты. Генерал болсо Кодал тоосундагы бутпарастардын сыйынуучу жайынан будда монахы Мухакты чакырып, борбор шаарга ылайыктуу жай издегин деди.

Мухак сапарга чыгып, Пэкак тоосун ашып, Тоньяга, тоонун түштүгүндөгү Чыгыш талаасына жетти. Анан: «Эми каякка баруу керек?» – деп ойлоду. Аңгыча жер айдап жүргөн дыйкан өгүзүнө жинденип: «Мухактай келесоо болбой, түз баскын!» – деп кыйкырды.

Муну монах угуп, дыйканга:

– Келесоодон бетер өгүзүңдү мухакка теңеп сөккөнүң кандай? Менин ысмым Мухак. Жаңы борборго ылайыктуу жай издеп жүрөм, андай кыйын болсоң айтчы... Ушул талаага шаар курса болчудай экен. Сен кандай дейсиң? – деп сурайт.

Дыйкан монахка дагы он чакырым түндүккө барууну сунуштады. Монах менен дыйкан жолуккан жер азыр Вансимни деп аталат. Алиги жазуусу бар таш ушерде көмүлгөн дешет.

Монах дыйкандын сунушу менен Ханянды ылайыктуу деп тапты. Үч тарабын бийик зоока курчап, төртүнчү тарабында Хан терен дарыясы агып жатат.

Ушерге борбор шаарын курууну чечишти. Бирок кандайча жайгаштырууну билишпеди.

Бир түнү кар жаап, алиги жерге алкак сыяктуу болуп түшүптүр. Анан ошол алкактардын орду менен курулуштарды тургузушту. Борборду Сеул деп аташат. Ал кытайча «сюэ» – «кар» жана корейче «ул» – «тосмо» дегенди билдирет экен.

СЫЙКЫРДУУ БУЛАК

Илгери-илгери абышка-кемпир жашаган экен. Kempир үй оокатында болуп, абышка отун алып келүүгө тоого чыкчу. Алардын турмушу ошентип өткөнү менен балдары болбогондуктан, абдан кайгы тартышат.

Күндөрдүн биринде, карыя отунга жөнөрдүн алдында кемпирдин капа болгонун байкап:

– Байбиче, эмне эле түнөрүп калгансың? – деп сурайт.

– Кантип кайгырбайын. Биз өлсөк, топурак сала турган балабыз жок болсо,– деп жооп берет.

Абышка оор улутунуп, унчукпай үйдөн чыгып кетет. Ал тоого келип, кайдандыр бир жактан жылаажындай жагымдуу сайраган канаттуунун үнүн угат. Карыя айлананы карап, даракта отурган чымчыкты көрөт. Боору жашыл, төшү көгөргөн бутактагы чымчыкты карап эле тургуң келет.

Ал башын капталына буруп, мончоктой көздөрү менен абышканы карап, башка даракка учуп кетет. Чымчык бутакка конуп алып, карыяны жандап чакыргансыйт.

Абышка канаттууга жакын келгенде, ал бырып этип ары учат. Чымчык дагы эле жагымдуу сайрай берет. Карыя анын артынан кууп жүрүп, чытырман токойго кирет. Анан канаттуу асмаңды көздөй көтөрүлүп көрүнбөй калганын байкайт.

Абышка теребелди тыңшаса, эч нерсе сайрабастан, кайдандыр булак шылдырайт. Карыя айлананы карап, асканын түбүндөгү суусу таза, тунук булактын шылдыраганын байкайт.

Ал булакка келип, бутун тизесине чейин сууга салып, суу ичмек болот. Карыя булактан бир ууртаганда, бүкчүгүй бели түзөлөт, бутунун калтыраганы басылат, кан тамырларына жылуу кан жүгүргөнү сезилет. «Кандай укмуш!» – деп ойлойт абышка. Ал сакалын колу менен сылайын десе, мурда болбогонсуп сакалы жок. «Бул менин түшүмбү же өңүмбү» – деп, абышка аябай таңданат.

Карыя бул сыйкырдуу булакка жеткенине сүйүнөт. Айылда бул жөнүндө айтып жүрүшчү эмес беле деп ойлойт. Абышка булактан дагы бир ууртаганда, ошол замат анын бетиндеги калың бырышы жоголуп, сымбаттуу жаш жигитке айланат.

Ал үйүнө шашып жөнөйт. Чуркап келе жатып, кемпирин да булакка алып келүүнү ойлойт.

Ал эми байбиче абышкасын күтө берип, «Мүмкүн, карыган неме чарчагандыр, ага жардам берейин»,– деп жолго чыгат.

Кемпир келе жатып бет алдынан шашылган жигитти жолуктурат. Байбиче аны токтотуп:

– Сен, отун көтөргөн абышканы көргөн жоксуңбу, уудум? Эртең менен кетип, ушул убакка чейин келбеди,– дейт. Жигит аябай күлүп:

– Мени жакшылап бир карачы, өзүңдүн Кимиңди тааныбай калдыңбы, кемпир,– дейт. Байбиче коркуп кетет, анын үнү кандайдыр тааныш сыяктуу угулат. Карыя болгон окуяны айтып, кемпирин сыйкырдуу булакка алып келет.

Байбиче булактан эки ууртаганда, сулуу кызга айланат. Алар кол кармашып, үйүн көздөй жөнөшөт. Жигит менен кыз келишсе, дарбазанын жанында коңшусу туруптур.

Ким: – Саламатсыңбы коңшум,– дейт.

А коңшусу аны тааныбайт.

Ким башынан өткөн окуяны ага айтканда, анын көзү жайнап: – Ал булак кайда экен, тезирээк айтчы,– деп шашылат.

Булакты кандай табууну Ким коңшусуна түшүндүргөндө, ал үйүнө чуркайт. Жаңы халат, чоң калпакты кийип, тоону көздөй шашып жөнөйт.

Коңшусу Кимдин айткан жерине келсе, асканын түбүндө булак шылдырап чыгып жатыптыр. Ал бутун тизесине чейин сууга малып, булактан эки ууртаганда, жигитке айланат.

Коңшусу Кимден да жаш болууну ойлоп, булактан дагы бир ууртады эле, бала болуп калат. Ал оозун сүртүп: «Эх, өтө ширин суу турбайбы! Дагы бир жутайын!» – деп, кызыгып иче берди...

Кечинде Ким коңшусунукуна келсе, ал үйүндө жок экен.

Бир балакет болуп жүрбөсүн деп, булакты карай чуркайт. Ал жүгүрүп келип жерде жаткан жаңы халат менен чоң калпакты байкайт, бирок коңшусу көрүнбөйт. Ким жакын келип, калпакты алат... Бул кандай укмуш? Калпактын алдында эмчектеги бала уктап жаткан экен.

– Кандай акылсыз немесиң! Мындай сыйкырдуу булактан көп ичүүгө болобу? – деп өзүнчө башын чайкайт.

Баланы халатка ороп, үйүнө алып келет. Эчактан бери балалуу болууну самап жүргөн аялы перзентти көрүп аябай кубанат.

Мына ошентип, алар үчөө болуп жашап, баласы кайрымдуу, жакшы адам болуп чоңоёт.

МАЗМУНУ

Түзүүчүдөн.....	3
АБАЗИН ЭЛ ЖОМОГУ	5
Орго түшкөн карышкыр.....	5
АБХАЗ ЭЛ ЖОМОКТОРУ	8
Абышка жана карышкыр.....	8
Жолоочу менен дыйкан	11
АВАР ЭЛ ЖОМОКТОРУ	12
Ага-ини	12
Карышкыр жана тоңкулдак.....	14
АДЫГЕЙ ЭЛ ЖОМОКТОРУ.....	15
Алтын бөлүштүрүү	15
Кедей менен кудай.....	16
АЗЕРБАЙЖАН ЭЛ ЖОМОКТОРУ.....	19
Булбул	19
Каркыра менен баканып достошкону	21
Көгүчкөн кантип уя салганды үйрөндү.....	23
Мышык жана жети шам.....	23
АРМЯН ЭЛ ЖОМОКТОРУ	26
Алтын алма	26
Папах тиккич.....	27
Короз жөнүндө	28
Табылган така	29
Узун сары.....	30
АФГАН ЭЛ ЖОМОКТОРУ.....	33
Падыша менен Али Мухаммад.....	33
Падыша жана темир уста.....	34
БАШКЫР ЭЛ ЖОМОКТОРУ	36
Жалкоо кыз	36
Кайрымдуу коён	37
Сарбай.....	40
Күрөң уй.....	41
Эки кашкулак	43
БЕЛОРУС ЭЛ ЖОМОКТОРУ	45
Акылдуудан амал качып кутулбайт	45
Арстан менен карышкыр.....	46

Кедей бай менен кантип тамак ичти.....	48
Таранчы менен чычкан.....	50
Чаар тоок.....	53
Эки коён.....	54
ГРУЗИН ЭЛ ЖОМОКТОРУ	56
Коён, карышкыр жана түлкү.....	56
Кызматчысы князды кантип сооротту.....	57
Сот түлкү.....	59
Түлкү менен бөдөнө.....	61
Эки бет.....	62
ДУНГАН ЭЛ ЖОМОКТОРУ	65
Жаңы кийим.....	65
Шакек.....	65
ЕВРЕЙ ЭЛ ЖОМОКТОРУ	67
Кумурадагы май.....	67
Наабайчы менен шрейтеле.....	68
Раввин жана кембагал жигит.....	69
Эки тыйын.....	71
ИНГУШ ЭЛ ЖОМОКТОРУ	73
Адам жырткычтарды кантип жеңди.....	73
Жабаги айылды кантип сактап калды.....	75
Карышкыр, түлкү жана короз.....	76
Кожо менен эшек.....	78
Кудуктагы арстан.....	79
Мүйүзү курч эчки.....	80
КАЗАК ЭЛ ЖОМОКТОРУ	82
Акылдуу кыз.....	82
Акыл саткыч.....	84
Алдар-Көсөнүн амалы.....	85
Берешен менен Сараң.....	88
Өтүкчү менен хан.....	89
КАРАКАЛПАК ЭЛ ЖОМОКТОРУ	92
Арабанын кулуну.....	92
Короз менен чөө.....	93
КАРАЧАЙ ЭЛ ЖОМОКТОРУ	95
Ак козу.....	95

Намыс.....	97
Эки бүркүт.....	98
Эмне үчүн Эльбурстун эки чокусу бар.....	100
КОРЕЙ ЭЛ ЖОМОКТОРУ.....	102
Ак түс.....	102
Кимиси чочко.....	103
Кумдан жасалган матч.....	104
Сеул кандайча борбор шаар болду.....	104
Сыйкырдуу булак.....	106

КЫРГЫЗСТАН ЭЛДЕРИНИН ЖОМОКТОРУ

I КИТЕП

Мектеп жашындагы кенже балдар үчүн

Түзгөн жана орус тилинен которгон *Ж. Жапиев*

Редактору *Ж. Медералиева*
 Корректору *Б. Кабылова*
 Тех.редактору *Ж. Жолдошева*
 Сүрөтчүсү *Н. Жумакалиев*
 Компьютердик калыптоочу *Р. Терибаева*

Басууга 27.12.2017-жылы кол коюлду.
 Форматы 60x84^{1/16}, Көлөмү 7,0 басма табак.
 Офсеттик кагаз. Буюрутма № 285. Нускасы 500.

«Аркус басмасында» ЖЧК
 басма иштери даярдалды.
 720016, Кыргыз Республикасы,
 Бишкек ш., Самойленко көч., 7 В

«ST.art LTD» ЖЧК
 басмаканасында басылды.
 720040, Кыргыз Республикасы,
 Бишкек ш., Тыныстанов көч., 199-46

ПОЛИГРАФИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС

ST.art Ltd

243c-50m

ARCUS
PUBLISHING